

VRIJHEID VAN MENINGSUITING
VS.
DISCRIMINATOIRE UITLATINGEN

GABRIJELA GRUJIĆ
30 MEI 2017

Vrijheid van meningsuiting vs. Discriminatoire uitlatingen

*‘Een praktijkgericht onderzoek naar de strafrechtelijke grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen
ex. Artikel 137c en 137d Sr.’*

CLEERDIN HAMER
A d v o c a t e n

Student: Gabrijela Grujić
Studentnummer: 1082916

Opdrachtgever: Cleerdin & Hamer Advocaten
Begeleider: mr. drs. P.P.J. van der Meij

Opleidingsinstelling: Hogeschool Leiden
Opleiding: HBO-Rechten
SVA-Code: RE441C
Afstudeerbegeleider: mw. S. Vermazen
Onderzoeksdocent: mw. I. van Mierlo

Deadline: 30 mei 2017

Voorwoord

Dit onderzoeksrapport is geschreven in het kader van de afronding van mijn opleiding HBO-Rechten aan de Hogeschool Leiden in opdracht van Cleerdin & Hamer Advocaten, sectie strafrecht. Kies een onderwerp dat je leuk lijkt, werd mij geadviseerd aan het begin van het afstudeertraject. Dit heb ik dan ook zeker gedaan. Het onderwerp, de strafrechtelijke grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen, is uitermate interessant en ik heb mij volledig gestort op het onderzoek. Met veel inzet, enthousiasme en plezier heb ik deze scriptie tot stand gebracht. In dit voorwoord wil ik de personen bedanken die mij hebben ondersteund en geholpen gedurende het afstudeertraject. Mede door hen ben ik in staat geweest dit onderzoek te verrichten.

Allereerst wil ik mijn begeleider, mr. drs. P.P.J. van der Meij bedanken voor de kans die hij mij heeft gegeven om mijn scriptie in opdracht van Cleerdin & Hamer Advocaten, sectie strafrecht te schrijven. Uw interesse in het onderwerp en het vertrouwen dat u mij heeft gegeven, heeft ervoor gezorgd dat ik met deze scriptie een onderzoek heb kunnen verrichten naar een onderwerp dat mij uitermate interesseert. Daarnaast wil ik mijn onderzoeksdocent, mw. I. van Mierlo, bedanken voor haar feedback, motivatie en kritische houding. Zonder uw sturing zou het schrijven van dit onderzoeksrapport een stuk lastiger zijn geweest. Tevens wil ik mijn afstudeerbegeleider, mw. S. Vermazen, bedanken voor haar begeleiding gedurende het gehele traject. Ik kijk terug op een prettige samenwerking.

Tot slot wil ik mijn ouders en zusje bedanken voor hun onvoorwaardelijke steun en geduld. Niet alleen tijdens het afstudeertraject hebben zij mij onvoorwaardelijk gesteund, maar gedurende de vier jaar van mijn opleiding HBO-Rechten waren zij altijd degene op wie ik kon vertrouwen. Ik wil jullie bedanken voor de kansen die jullie mij bieden, de motivatie die jullie mij geven om door te zetten en jullie onvoorwaardelijke steun en liefde.

Ik kijk terug op vier mooie jaren waar ik veel heb mogen leren, beleven en ondernemen. Ik kijk uit om aan een nieuw avontuur te beginnen.

Met veel inzet, enthousiasme en plezier heb ik aan dit onderzoeksrapport gewerkt. Ik hoop dat u met evenveel genoegen dit onderzoek zult lezen!

Gabrijela Grujić

Leiden, mei 2017

Samenvatting

De vrijheid van meningsuiting is een veelbesproken recht. Het is een recht dat kan botsen met verschillende andere rechten zoals het recht om niet gediscrimineerd te worden. Echter rijst hier wel de vraag op waar de grens ligt tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen. Deze vraag staat vaak centraal in maatschappelijke debatten. Het is een onderwerp dat in de maatschappij veel aandacht krijgt omdat enerzijds men de vrijheid van meningsuiting beschermt en anderzijds het recht om niet gediscrimineerd te worden. Wat de een beschouwt als zijn vrijheid van meningsuiting kan de ander beschouwen als discriminerend, maar waar ligt de grens?

De aanleiding voor het verrichten van dit onderzoek zijn spraakmakende zaken zoals de zaak van politicus Geert Wilders in 2016¹ en de vervolging van cartoonist Gregorius Nekschot in 2010.² Deze zaken hebben voor discussie gezorgd in de maatschappij en wekken het interesse van Cleerdin & Hamer Advocaten. Niet alleen zaken die veel aandacht in de media krijgen, zijn aanleiding voor dit onderzoek, maar ook de flinke opmars van het internet en met name social media. Het internet biedt namelijk de mogelijkheid om meningen vrijelijk te uiten en daarmee een groot publiek te bereiken.

De vraag die centraal staat in dit onderzoek luidt als volgt: *‘Wat kan Cleerdin & Hamer Advocaten haar cliënten adviseren met betrekking tot de strafrechtelijke grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen ex. Artikel 137c en 137d Sr blijkens wet- en regelgeving, literatuur en jurisprudentieonderzoek?’* Het theoretisch juridische gedeelte is beantwoord door een wetsanalyse in combinatie met een literatuuronderzoek. De praktijk gerelateerde deelvragen zijn beantwoord aan de hand van het jurisprudentieonderzoek. Hiervoor zijn 25 uitspraken geanalyseerd. 12 uitspraken hadden betrekking op belediging ex. artikel 137c Sr en 13 uitspraken hadden betrekking op haatzaaiing ex. artikel 137d Sr. Zowel uitspraken die gingen over uitlatingen op het internet als uitlatingen die niet op het internet zijn gedaan, zijn geanalyseerd. Het doel van dit onderzoek was om Cleerdin & Hamer Advocaten te voorzien van advies met betrekking tot de strafrechtelijke grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen ex. Artikel 137c en 137d Sr zodat zij hun cliënten, die verdacht worden van beledigende en/ of haat zaaiende uitlatingen, kunnen adviseren.

Uit het theoretisch juridisch onderzoek is gebleken dat de vrijheid van meningsuiting een groot goed is binnen de Nederlandse democratische rechtsstaat. Het is één van de belangrijkste fundamentele vrijheden omdat eenieder zich zou moeten kunnen uiten zonder inmenging van de staat. Echter komen

¹ Rb. Den Haag 9 december 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:15014

² De Telegraaf, *Gregorius Nekschot niet vervolgd*, 21 september 2010 geraadpleegd op 17 maart 2017 http://www.telegraaf.nl/binnenland/20345152/___Gregorius_Nekschot_niet_vervolgd___html

vrijheden niet zonder grenzen en mogen deze beperkt worden om de rechten of goede naam van anderen te beschermen, de beperking noodzakelijk is in het belang van de nationale veiligheid of ter bescherming van de nationale orde, de volksgezondheid of de goede zeden. Dit geldt ook voor de vrijheid van meningsuiting. De vrijheid van meningsuiting is geen vrijbrief om medeburgers in hun rechten, belangen en vrijheden te schaden. Tevens worden uitlatingen die beledigend zijn of haatzaaien niet getolereerd binnen de Nederlandse democratische maatschappij. De artikelen 137c en 137d Sr hebben de afgelopen jaren de nodige veranderingen ondergaan en hebben het discriminatieverbod uit artikel 1 Grondwet en de verdragen zoals het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (hierna: EVRM) als basis.

Uit het jurisprudentieonderzoek blijkt dat uitlatingen die verwijzingen maken naar of vergelijken met de Holocaust door de rechter vrijwel altijd als beledigend of haatzaaiend worden aangemerkt. Antisemitistische, Islamofobe en Homofobe uitlatingen worden tevens door de rechter als beledigend of haatzaaiend aangemerkt. De bevolkingsgroepen die het meest centraal stonden in de uitlatingen zijn Joden en Moslims. De context waarin de uitlating is gedaan, speelt een grote rol. Deze kan namelijk het beledigende karakter van de uitlating wegnemen. Denk hierbij aan uitlatingen die gedaan zijn in het kader van het maatschappelijk debat of in de context van artistieke expressie of in het kader van geloofsovertuiging. Woorden die op zichzelf beledigend zijn of kunnen haatzaaien, kunnen aanleiding zijn voor de rechter om iets als beledigend of haatzaaiend aan te merken. Voorbeelden hiervan zijn: *'haten'*, *'verachten'*, *'bestrijden'*, *'vermoorden'*, *'verkrachters'*, *'ratten'*, *'roetmoppen'*, *'vieze mannetjes en vrouwtjes'*, *'onttuig'* en *'schorem'*.

Geconcludeerd kan worden dat de grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen niet zwart-wit is. Het hangt sterk af van de omstandigheden, de omgeving waarin de uitlating is gedaan, de houding van de verdachte, de feitelijke woorden die zijn gebruikt en of een beperking op de vrijheid van meningsuiting noodzakelijk is in een democratische rechtsstaat. Het blijft een casuïstische kwestie en de uitleg waarom de desbetreffende uitlating is gedaan en in welke context met welke bedoelingen is erg van belang. Naar aanleiding van de bevindingen is het raadzaam om cliënten goed te informeren over hun rechtspositie en hen erop te wijzen dat het een casuïstische kwestie betreft in dit soort zaken. Daarnaast is het voor de bijstand en verdediging van cliënt raadzaam om goed door te vragen en de redenen voor de desbetreffende uitlating te achterhalen. Tevens is het aan te raden om de ontwikkelingen in de jurisprudentie en literatuur te volgen met betrekking tot dit onderwerp omdat het een onderwerp is waar men veel over te zeggen heeft en verschillend wordt geïnterpreteerd. Tot slot zou er nader onderzoek kunnen worden verricht naar de letterlijke woorden die rechters als beledigend en/ of haatzaaiend aanmerken.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting	4
Afkortingen	8
Hoofdstuk 1: Inleiding	9
1.1. Aanleiding onderzoek en probleemanalyse	9
1.2. Doelstelling, centrale vraag en deelvragen	13
1.2.1. Doelstelling	13
1.2.2. Centrale vraag	13
1.2.3. Deelvragen	13
1.3. Onderzoeksmethoden	14
1.3.1. Theoretisch juridisch onderzoek	14
1.3.2. Praktijkonderzoek	15
1.4. Leeswijzer	16
Hoofdstuk 2: Juridisch kader	17
2.1. De vrijheid van meningsuiting in de Grondwet en het EVRM	17
2.1.1. De Grondwet	18
2.1.2. EVRM	20
2.1.3. Beperkingen	23
2.1.4. Tussenconclusie	26
2.2. Discriminatoire uitlatingen ex. artikel 137c en 137d Sr.	27
2.2.1. Het discriminatieverbod in het algemeen	27
2.2.2. Belediging ex. artikel 137c Sr en haatzaaien ex. artikel 137d Sr	28
2.2.3. Tussenconclusie	35
Hoofdstuk 3: Resultaten	36
3.1. Aanpak jurisprudentieonderzoek	36
3.2. Bevindingen jurisprudentieonderzoek	37
3.3. Bevindingen groepsbelediging ex. artikel 137c Sr	38
3.3.1. Godsdienst, ras, levensovertuiging, seksuele gerichtheid of handicap	38
3.3.2. Mondeling, geschrift of afbeelding	39
3.3.3. Uitlatingen via het internet	39
3.3.4. Geslaagd beroep op de vrijheid van meningsuiting	39
3.3.5. Beledigend	40
3.3.6. Context neemt het beledigende karakter van de uitlatingen weg	41
3.3.7. Onnodig grievende uitlatingen	41
3.3.8. Oordeel rechter: belediging	42

3.3.9. Thema's.....	42
3.4. Bevindingen haatzaaien ex. artikel 137d Sr (soms ook artikel 137c Sr)	43
3.4.1. Godsdienst, ras, levensovertuiging, seksuele gerichtheid of handicap	43
3.4.2. Mondeling, geschrift of afbeelding	44
3.4.3. Uitlatingen via het internet.....	44
3.4.4. Geslaagd beroep op de vrijheid van meningsuiting	45
3.4.5. Aanzetten tot haat (krachtversterkend element).....	45
3.4.6. Aanzetten tot discriminatie (ongelijke behandeling)	45
3.4.7. Aanzetten tot geweld (opruiend karakter).....	46
3.4.8. Oordeel rechter: haatzaaien.....	46
3.4.9. Oordeel rechter: haatzaaien én belediging	47
3.4.10. Oordeel rechter: vrijgesproken van haatzaaien	47
3.4.11. Oordeel rechter: louter belediging	47
3.4.12. Thema's.....	48
3.5. Tussenconclusie	49
Hoofdstuk 4: Conclusie	51
4.1. Beantwoording centrale vraag.....	51
Hoofdstuk 5: Aanbevelingen	53
Literatuurlijst	55
Bijlagen	59
Bijlage I: Schematisch overzicht juridisch kader	59
Bijlage II: Overzicht jurisprudentie artikel 137c Sr	60
Bijlage III: Overzicht jurisprudentie artikel 137d Sr (soms ook artikel 137c Sr)	61
Bijlage IV: Samenvattingen uitspraken ex. artikel 137c Sr	62
Bijlage V: Samenvattingen uitspraken ex. artikel 137d Sr (soms ook artikel 137c Sr)	79
Bijlage VI: Analyse artikel 137c Sr.....	101
Bijlage VII: Analyse artikel 137d Sr	103

Afkortingen

AWGB	Algemene wet gelijke behandeling
CIDI	Centrum Informatie en Documentatie Israël
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
Ex.	Op grond van
Handvest	Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie
IVBPR	Internationale Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten
IVRD	Internationaal Verdrag ter uitbanning van alle vormen van Rassendiscriminatie
IVUR	Internationaal Verdrag voor de Uitsluiting van Rassendiscriminatie
MiND	Meldpunt internet discriminatie
OM	Openbaar Ministerie
OvJ	Officier van Justitie
Sr	Wetboek van Strafrecht
UVRM	Universele Verklaring van de Rechten van de Mens
WGB	Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen
WGBH/ CZ	Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte
WGBL	Wet gelijke behandeling op grond van leeftijd

Hoofdstuk 1: Inleiding

‘Meer of minder Marokkanen?’³, ‘Als al die apenkoppen het hier zo erg vinden, laten ze dan oprotten naar een land waar ze qua kleur niet opvallen’⁴, ‘Erdogan is een geitenneuker!’⁵. Gaat het hier om de vrijheid van meningsuiting of om beledigende, discriminerende uitlatingen? Waar ligt de grens? In dit hoofdstuk wordt de aanleiding voor dit onderzoek besproken, kunt u mijn doelstelling, centrale vraag en deelvragen lezen en zal tot slot de onderzoeksmethoden worden besproken die voor het uitvoeren van dit onderzoek zijn gebruikt.

1.1. Aanleiding onderzoek en probleemanalyse

In opdracht van Cleerdin & Hamer Advocaten, sectie strafrecht, heb ik een praktijkgericht onderzoek verricht naar de strafrechtelijke grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen ex. artikel 137c en 137d Sr. Er is ingegaan op groepsbelediging en haatzaaien om zodoende de grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen te achterhalen. In de praktijk komt het namelijk geregeld voor dat bepaalde uitlatingen gezien worden als beledigend en/ of aanzetten tot haat of discriminatie wat in de volksmond ‘haatzaaien’ wordt genoemd.⁶ Dit betreft uitlatingen in woord, geschrift of afbeelding. Dit soort uitlatingen staan dan ook centraal in dit onderzoek. Civielrechtelijke procedures waar de vrijheid van meningsuiting en discriminatie centraal staan, zijn dan ook buiten beschouwing gelaten.

Cleerdin & Hamer Advocaten behandelt uiteenlopende zaken en de advocaten zijn op de hoogte van de laatste ontwikkelingen in het strafrecht. Het advocatenkantoor is nieuwsgierig naar de strafrechtelijke grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen ex. artikel 137c en 137d Sr. Door middel van dit onderzoek hoopt het advocatenkantoor hun cliënten, die verdacht worden van discriminatoire uitlatingen, beter te kunnen adviseren. (Toekomstige) cliënten van Cleerdin & Hamer Advocaten weten namelijk niet waar de grens ligt en beroepen zich op hun vrijheid van meningsuiting. Het onderzoek dient meer duidelijkheid en ondersteuning te bieden.

De vraag waar de grens ligt tussen de vrijheid van meningsuiting, belediging en discriminatie is een vraag die vaak centraal staat in maatschappelijke debatten. Het is een onderwerp dat in de maatschappij veel aandacht krijgt omdat enerzijds men de vrijheid van meningsuiting beschermt en anderzijds het recht om niet gediscrimineerd te worden. Deze twee rechten kunnen met elkaar botsen en een conflict veroorzaken. Wat de een beschouwt als zijn vrijheid van meningsuiting kan de ander

³ Youtube, *Geert Wilders: meer of minder Marokkanen?*, 19 maart 2014 geraadpleegd op: 25 april 2017
<https://www.youtube.com/watch?v=0cYhLHNYgEE>

⁴ NOS, *Ben en Freddy staan voor de rechter om uitspraken Sylvana*, 11 april 2017
<http://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2167775-ben-en-freddy-staan-voor-de-rechter-om-uitspraken-sylvana.html>

⁵ RTLZ, *Weer satire Erdogan verwijderd door Facebook: ‘Tegen haatzaaien doen ze niets’*, 18 april 2017
<https://www.rtlz.nl/tech/weer-satire-erdogan-verwijderd-door-facebook-tegen-haatzaaien-doen-ze-niets>

⁶ Mr. Drs. J.W. Nieuwboer, *Vrijheid van meningsuiting vs. Discriminatieverboden*, Art. 1 25 april 2004

beschouwen als discriminerend, maar waar ligt de grens? De vrijheid van meningsuiting en het recht om niet gediscrimineerd te worden zijn mensenrechten. Dit zijn rechten die ieder mens toekomen, waar ook ter wereld.⁷ Echter bestaat er geen hiërarchie in mensenrechten en dienen deze dus per geval tegen elkaar te worden afgewogen.⁸ Aan de ene kant heeft de overheid de taak om de vrijheid van meningsuiting te waarborgen en aan de andere kant dient het door middel van het strafrecht op te treden tegen discriminerende uitlatingen.⁹

De aanleiding voor dit onderzoek zijn spraakmakende zaken zoals de zaak van politicus Geert Wilders in 2016¹⁰ en de vervolging van cartoonist Gregorius Nekschot in 2010.¹¹ Deze zaken hebben voor discussie gezorgd in de maatschappij en wekken het interesse van het advocatenkantoor. Niet alleen zaken die veel aandacht krijgen in de media zijn aanleiding voor dit onderzoek, maar ook de flinke opmars van het internet en met name social media is de reden waarom Cleerdin & Hamer Advocaten een onderzoek over dit onderwerp wenst.

Het internet biedt nieuwe mogelijkheden om meningen vrijelijk te uiten. Door de grote ontwikkeling van het internet komt het in Nederland steeds vaker voor dat individuen voor discriminerende uitspraken vervolgd worden. Dit blijkt onder andere uit het meest recente jaarverslag van het Meldpunt Internet Discriminatie (hierna: MiND). Uit het jaarverslag van het MiND blijkt tevens dat in 2015 652 meldingen binnen zijn gekomen over discriminerende uitlatingen op het internet. In 2014 waren dit er 304. Het MiND geeft aan dat de stijging van discriminerende uitlatingen met name te maken had met discussies in de samenleving met betrekking tot de toestroom van vluchtelingen en de aanslagen in Parijs.¹² Uit de discriminatiemonitor van het College voor de Rechten van de Mens blijkt daarnaast dat er in de periode van 2014 tot en met 2017 meer vragen zijn binnen gekomen omtrent gelijke behandeling.¹³ Er is dus een stijgende lijn te zien met betrekking tot discriminatie die men ervaart.

Uit het jaarverslag van het MiND komt tevens naar voren dat 64% van de ontvangen meldingen gaat over uitlatingen op social media zoals Facebook, Twitter en Youtube. 8% van de meldingen gaat over uitlatingen op een forum, blog of opiniewebsite. 26% van de meldingen betreft overige websites.

Tot slot geeft het jaarverslag van het MiND aan dat het aantal meldingen over uitlatingen die niet op internet zijn gedaan (bijvoorbeeld in de krant, radio of op tv) in 2015 verwaarloosbaar zijn.¹⁴

⁷ College voor de rechten van de mens, www.mensenrechten.nl, (zoek op: Wat zijn mensenrechten?)

⁸ College voor de rechten van de mens, www.mensenrechten.nl, (zoek op: Mensenrechten voor u > vrijheid van meningsuiting)

⁹ G.J.A.W.E. van de Kreeke, *De spanning tussen de vrijheid van meningsuiting en de strafbaarstelling van discriminerende uitingen*, Tilburg 2010, p. 8

¹⁰ Rb. Den Haag 9 december 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:15014

¹¹ De Telegraaf, *Gregorius Nekschot niet vervolgd*, 21 september 2010, geraadpleegd op 17 maart 2017 http://www.telegraaf.nl/binnenland/20345152/_Gregorius_Nekschot_niet_vervolgd_.html

¹² MiND, *Jaarverslag 2015*, 12 januari 2016

¹³ College voor de rechten van de mens, www.mensenrechten.nl, (zoek op: Publicaties > Monitor discriminatiezaken 2016)

¹⁴ MiND, *Jaarverslag 2015*, 12 januari 2016

De wet maakt echter geen onderscheid tussen discriminatoire uitlatingen die op het internet zijn gedaan en uitlatingen die niet op het internet zijn gedaan.¹⁵ Desalniettemin was het interessant om aandacht te besteden aan deze zaken door de mogelijkheid die het internet biedt om vrijelijk een mening te uiten.

De vrijheid van meningsuiting betreft het recht van een ieder om in vrijheid zijn mening te uiten zolang deze uitlating geen wetten overschrijdt. Dit staat vastgelegd in artikel 7 van de Nederlandse Grondwet. Het recht is tevens vastgelegd in artikel 10 EVRM, artikel 19 van het Internationale Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten (hierna: IVBPR) en artikel 11 van het Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie (hierna: Handvest). In een democratie is de vrijheid van meningsuiting onmisbaar. Het recht om in vrijheid een mening te vormen en deze ook in vrijheid te kunnen uiten zijn absolute voorwaarden in een democratische samenleving. Zo kan er door middel van het uitoefenen van menings- en uitingsvrijheid onrecht aan het licht worden gebracht en kritiek worden geleverd in bepaalde kwesties.¹⁶

Onder het recht, de vrijheid van meningsuiting, valt onder andere het recht om te demonstreren, het recht van artistieke expressie en persvrijheid. Niet alleen brengt de vrijheid van meningsuiting bescherming aan denkbare posities die positief en algemeen geaccepteerd worden, het biedt ook bescherming aan denkbare posities die mogelijk als kwetsend, schokkend en/of verontrustend worden ervaren (shock, offend, disturb). Dit heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (hierna: EHRM) bepaald in de zaak *Handyside vs. United Kingdom*.¹⁷

Echter is de vrijheid van meningsuiting geen absoluut recht, het recht mag worden beperkt als dit nodig is om de rechten of goede naam van anderen te beschermen, het in het belang van de nationale veiligheid is of ter bescherming van de openbare orde, volksgezondheid of de goede zeden.¹⁸ Deze beperkingen zijn onder andere opgenomen in artikel 10 lid twee van het EVRM en in artikel 7 van de Grondwet.

Naast de juridische kant van de vrijheid van meningsuiting kent dit recht ook een maatschappelijke kant. De vrijheid van meningsuiting en de eventuele botsing met andere rechten zorgt in de maatschappij voor veel commotie. Dit omdat er een afweging dient te worden gemaakt tussen enerzijds de vrijheid van meningsuiting, dat een groot goed is binnen een democratische samenleving, en anderzijds andere fundamentele rechten zoals het recht om niet gediscrimineerd te worden of de vrijheid van godsdienst. Bovendien zorgt de vraag hoe ver iemand kan én mag gaan met een uitlating voor veel discussie binnen de maatschappij.

¹⁵ Art. 7 GW & Artt. 137c t/m 137g Sr

¹⁶ College voor de rechten van de mens, www.mensenrechten.nl, (zoek op: Mensenrechten voor u > vrijheid van meningsuiting)

¹⁷ EHRM 7 december 1976, *Handyside vs. United Kingdom* application no. 5493/72

¹⁸ College voor de rechten van de mens, www.mensenrechten.nl, (zoek op: Mensenrechten voor u > vrijheid van meningsuiting)

De vrijheid van meningsuiting zou daarnaast twee invalshoeken kennen in het maatschappelijke politieke debat namelijk de betekenis voor het individu en het belang van een vrije uitwisseling van meningen en informatie voor de samenleving als geheel.¹⁹

De vrijheid van meningsuiting kan echter wel botsen met andere rechten zoals het recht om niet gediscrimineerd te worden welke vast gelegd staat in artikel 1 van de Grondwet. In de Nederlandse democratische samenleving is het vanzelfsprekend dat discriminatie '*op welke grond dan ook*' een kwaad is dat ten alle tijden dient te worden bestreden. Burgers dienen immers gelijk te worden behandeld en gelijke kansen te krijgen. Eén van de manieren waarop dit wordt tegen gegaan, is doordat men gediscrimineerd wordt op basis van ras, geslacht, een bepaalde godsdienst of seksuele voorkeur. Het grondrecht wordt ook strafrechtelijk beschermd. Zo staat er bijvoorbeeld in artikel 90quater Sr een definitie van het begrip discriminatie.

Bepaalde discriminatoire uitlatingen worden strafbaar gesteld in de artikelen 137c t/m 137g Sr. De wet heeft als taak om deze uitlatingen tegen te gaan en te straffen om een klimaat van afkeer en vijandigheid te voorkomen waarin discriminatie en beledigingen de standaard worden.²⁰

Belediging van een bevolkingsgroep en haatzaaien zijn twee anti-discriminatie bepalingen en vallen onder de uitingsdelicten van de artikelen 137c en 137d Sr. De twee artikelen verschillen niet veel van elkaar. Artikel 137c Sr gaat over belediging van een bevolkingsgroep en artikel 137d Sr gaat over het aanzetten tot haat of discriminatie van een bevolkingsgroep, wat in de volksmond '*haatzaaien*' wordt genoemd. In de rechtspraak alsmede in de literatuur worden deze artikelen vaak samengenomen omdat ze met elkaar te maken hebben en niet veel van elkaar verschillen. Er is daarom ingegaan op belediging en haatzaaien om zodoende een goed beeld te schetsen van de grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen ex. artikel 137c en 137d Sr.

Aan de andere kant zou de vrijheid van meningsuiting wellicht beperkt worden door de bovengenoemde artikelen uit het strafrecht. Op 10 oktober 2014 heeft politicus Van Klaveren (Bontes & Van Klaveren, ex-PVV'ers) daarom een wetsvoorstel ingediend om de vrijheid van meningsuiting te verruimen. De gedachte hierachter is om artikel 137c Sr te laten vervallen en de artikelen 137d t/m 137g Sr aan te passen zodat iedereen zonder vrees zijn (politieke) mening kan uiten. De voornoemde artikelen zouden onduidelijk zijn en de begrippen groepsbelediging, het aanzetten tot haat of discriminatie als delicten zouden geschrapt moeten worden omdat door hun vage en onbestemde karakter, een onevenredige inbreuk op de door artikel 10 EVRM beschermde vrijheid van

¹⁹ A.J. Nieuwenhuis, *Tussen grondrechtelijke vrijheid en parlementaire onschendbaarheid: de vrijheid van meningsuiting van de parlementariër*, TVcR januari 2010, p. 5

²⁰ T. Rosier, *Vrijheid van meningsuiting en discriminatie in Nederland en Amerika*, Ars Aequi Libri 1997, p. 3

meningsuiting in het gedrang zou komen, aldus de initiatiefnemer. Hij is van mening dat er genoeg andere wetten, besluiten en artikelen ervoor zorgen dat deze delicten strafbaar worden gesteld.²¹

1.2. Doelstelling, centrale vraag en deelvragen

1.2.1. Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is om Cleerdin & Hamer Advocaten te voorzien van advies met betrekking tot de strafrechtelijke grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen ex. Artikel 137c en 137d Sr zodat zij hun cliënten, die verdacht worden van beledigende en/ of haat zaaiende uitlatingen, kunnen adviseren. Voor dit advies is er een jurisprudentieonderzoek uitgevoerd en is de relevante wet- en regelgeving en literatuur geraadpleegd.

1.2.2. Centrale vraag

Wat kan Cleerdin & Hamer Advocaten haar cliënten adviseren met betrekking tot de strafrechtelijke grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen ex. Artikel 137c en 137d Sr blijkens wet- en regelgeving, literatuur en jurisprudentieonderzoek?

1.2.3. Deelvragen

1. Wat houdt de vrijheid van meningsuiting in blijkens wet- en regelgeving en literatuur?
 - 1.1 De vrijheid van meningsuiting in de Grondwet en het EVRM
 - 1.2 Beperkingen
2. Wat houden de discriminatoire uitlatingen ex. artikel 137c en 137d Sr in blijkens wet- en regelgeving en literatuur?
 - 2.1. Het discriminatieverbod in het algemeen.
 - 2.2. Belediging ex. Artikel 137c Sr en haatzaaien ex. Artikel 137d Sr.
3. Op welke wijze conflicteert de vrijheid van meningsuiting met het recht om niet gediscrimineerd te worden blijkens de literatuur?
4. Wat zijn, blijkens jurisprudentieonderzoek, de overwegingen van de rechter om te bepalen of een uitlating beledigend is ex. Artikel 137c Sr?
5. Wat zijn, blijkens jurisprudentieonderzoek, de overwegingen van de rechter om te bepalen of een uitlating haat zaait ex. artikel 137d Sr?

²¹ Tweede Kamer, vergaderjaar 2014/ 2015, 34 051, nr. 5 p. 5

1.3. Onderzoeksmethoden

1.3.1. Theoretisch juridisch onderzoek

1. Wat houdt de vrijheid van meningsuiting in blijkens wet- en regelgeving en literatuur?

Voor de beantwoording van deze deelvraag is gebruik gemaakt van de onderzoeksmethoden: wetsanalyse, analyse van wet- en regelgeving, en literatuuronderzoek.

De vrijheid van meningsuiting is vastgelegd in art. 10 EVRM, art. 19 IVBPR, art. 11 van het Handvest en in art. 7 GW (zie bijlage 1 voor een schematisch overzicht van het juridisch kader). Er is specifiek ingegaan op artikel 7 Grondwet, artikel 10 EVRM en artikel 17 EVRM om een zo goed mogelijk beeld te schetsen van de juridische achtergrond van dit recht. Tevens heb ik mij verdiept in de toelichting van art. 7 GW door de website: www.denederlandsegrondwet.nl te raadplegen. Bovendien is er voor het beantwoorden van deze deelvraag gebruik gemaakt van relevante literatuur zoals de boeken: *‘Over de grens van de vrijheid van meningsuiting’* van A.J. Nieuwenhuis (2015) en *‘Haatzaaien en groepsbelediging’* van mr. D. Leeuwestein (2016). Tevens zijn er diverse juridische wetenschappelijke artikelen geraadpleegd en de relevante jurisprudentie van het EHRM besproken. De kwaliteit van de deelvraag is gewaarborgd doordat ik alle wet- en regelgeving en literatuur tot mij heb genomen zodat er niks belangrijks over het hoofd is gezien.

2. Wat houden de discriminatoire uitlatingen ex artikel 137c en 137d Sr in blijkens wet- en regelgeving en literatuur?

Voor de beantwoording van deze deelvraag is gebruik gemaakt van de onderzoeksmethoden: wetsanalyse, analyse van wet- en regelgeving, en literatuuronderzoek.

In artikel 14 EVRM, artikel 1 GW en artikel 90quater Sr is het discriminatieverbod vastgelegd. Discriminatoire uitlatingen die beledigend zijn of haatzaaien, worden strafbaar gesteld in de artikelen 137c en 137d Sr. Deze artikelen zijn geraadpleegd om een zo goed mogelijk beeld te schetsen over de juridische achtergrond van het recht om niet gediscrimineerd te worden. Voor de beantwoording van deze deelvraag is er ingegaan op belediging ex. artikel 137c Sr en het aanzetten tot haat of discriminatie oftewel *‘haatzaaien’* ex. artikel 137d Sr. Dit zijn twee anti-discriminatie bepalingen die staan in het Wetboek van Strafrecht. Het was van belang om deze artikelen uitvoerig te bespreken om de deelvraag zo volledig mogelijk te beantwoorden.

Voor het beantwoorden van deze deelvraag is er tevens gebruik gemaakt van relevante literatuur. De boeken: *Haatzaaien en groepsbelediging* van mr. D. Leeuwestein (2016), *Uitingsdelicten* van A.L.J. Janssen en A.J. Nieuwenhuis (2015) en *Grondtrekken van het Nederlands strafrecht* van J.

Kronenberg (2015) zijn gebruikt voor de beantwoording van deze deelvraag. Tevens zijn er diverse juridische wetenschappelijke artikelen geraadpleegd en de relevante jurisprudentie van het EHRM besproken. De kwaliteit van de deelvraag is gewaarborgd door het gebruik van verschillende bronnen zodat er niks over het hoofd is gezien.

3. Op welke wijze conflicteert de vrijheid van meningsuiting met het recht om niet gediscrimineerd te worden blijkens de literatuur?

Tijdens het schrijven van dit onderzoek is er besloten om deze deelvraag te laten vervallen. Dit omdat uit de voorgaande twee deelvragen al duidelijk naar voren komt op welke wijze de vrijheid van meningsuiting met het recht om niet gediscrimineerd te worden conflicteert. Het was daarom niet relevant om deze deelvraag nog apart te beantwoorden.

1.3.2. Praktijkonderzoek

- 4. Wat zijn, blijkens jurisprudentieonderzoek, de overwegingen van de rechter om te bepalen of een uitlating beledigend is ex. Artikel 137c Sr?**
- 5. Wat zijn, blijkens jurisprudentieonderzoek, de overwegingen van de rechter om te bepalen of een uitlating haat zaait ex. artikel 137d Sr?**

Voor de beantwoording van deze deelvragen is gebruik gemaakt van de onderzoeksmethode: jurisprudentieonderzoek.

Er is gekeken naar uitspraken omtrent uitlatingen op het internet en uitlatingen die niet op het internet zijn gedaan. Voor het selecteren van de jurisprudentie is gebruik gemaakt van de website: www.rechtspraak.nl. De volgende zoektermen zijn gebruikt: 137d Sr + vrijheid van meningsuiting, rechtsgebied: strafrecht. Deze zoektermen hebben 53 uitspraken opgeleverd. Tevens is er gezocht met de zoektermen: discriminatie + vrijheid van meningsuiting, rechtsgebied: strafrecht. Deze zoektermen hebben 117 uitspraken opgeleverd. Van alle gevonden uitspraken zijn er 13 uitspraken relevant. Deze uitspraken gaan over het onderwerp dat centraal staat in het onderzoek. Tevens is er gezocht met de zoektermen: 137c + vrijheid van meningsuiting, rechtsgebied: strafrecht. Deze zoektermen hebben 73 uitspraken opgeleverd. Hiervan zijn 12 uitspraken relevant. In totaal zijn er 25 uitspraken geanalyseerd om deelvraag 4 en 5 te beantwoorden. In eerste instantie zouden er 30 uitspraken worden geanalyseerd, maar tijdens het onderzoek is gebleken dat 5 uitspraken hetzelfde waren of niet over het onderwerp gingen. Van alle uitspraken zijn er 25 geselecteerd omdat veel uitspraken hetzelfde waren of niet overeenkwamen met het onderwerp dat centraal staat in dit onderzoek. Tijdens het selecteren van de jurisprudentie bleek dat er veel uitspraken meerdere malen op www.rechtspraak.nl staan of betrekking hebben op een ander wetsartikel waar in dit onderzoek geen aandacht aan wordt besteed. De uitspraken die geselecteerd zijn, zijn met betrekking tot dit onderwerp bruikbaar en relevant.

Door de combinatie van verschillende onderzoeksmethoden, wetsanalyse, literatuuronderzoek en jurisprudentieonderzoek, is het onderwerp van verschillende kanten belicht. Om de betrouwbaarheid en validiteit te waarborgen is er gebruik gemaakt van verschillende bronnen. Voor het jurisprudentieonderzoek zijn er 25 uitspraken geanalyseerd. Met de bevindingen uit het onderzoek kan het advocatenkantoor een beter inzicht krijgen in het juridisch kader en hoe het eraan toe gaat in de praktijk. Dit onderzoek biedt handvaten aan het advocatenkantoor bij het adviseren van hun cliënten. Voor het jurisprudentieonderzoek is er per wetsartikel een topiclijst opgemaakt en de uitspraken zijn aan de hand hiervan geanalyseerd. Tevens is er van iedere uitspraak een samenvatting gemaakt. Voor het samenvatten is er gekeken naar de eis van de Officier van Justitie (hierna: OvJ), het verweer van verdachte en de overwegingen van de rechter. Hierin zijn de topics in acht genomen. De topiclijst is een aantal keer aangepast en aangevuld om deze zo volledig mogelijk te maken voor een zo volledig mogelijk onderzoek.

1.4. Leeswijzer

In hoofdstuk 2 zal het juridisch kader worden besproken. Er wordt in paragraaf 2.1.1 tot en met 2.1.4 ingegaan op de vrijheid van meningsuiting in de Nederlandse Grondwet en het EVRM. Tevens wordt er een tussenconclusie gegeven. Vervolgens worden de discriminatoire uitlatingen ex. Artikel 137c en 137d Sr in paragraaf 2.2 tot en met 2.2.3 besproken. Ook hier wordt er een tussenconclusie gegeven. Vanaf hoofdstuk 3 worden de resultaten gepresenteerd uit het jurisprudentieonderzoek. In hoofdstuk 4 volgt de conclusie waarin de centrale vraag wordt beantwoord en in hoofdstuk 5 worden er aanbevelingen aan Cleerdin & Hamer Advocaten gegeven. Deze aanbevelingen zouden eventueel ook toepasbaar kunnen zijn voor andere advocatenkantoren.

Hoofdstuk 2: Juridisch kader

Dit hoofdstuk is verdeeld in verschillende paragrafen. In paragraaf 2.1 tot en met 2.1.3 wordt er ingegaan op de definitie van de vrijheid van meningsuiting. Er wordt ingegaan op de vrijheid van meningsuiting in de Grondwet en het EVRM. Tevens zullen de beperkingen van het recht worden besproken. In paragraaf 2.1.4 wordt er een tussenconclusie gegeven. In paragraaf 2.2 tot en met 2.2.2 wordt de vraag beantwoord wat er wordt verstaan onder belediging ex. artikel 137c Sr en haatzaaien ex. artikel 137d Sr. Allereerst zal het discriminatieverbod in het algemeen worden besproken en tot slot zal er uitgebreid worden ingegaan op de twee wetsartikelen. In paragraaf 2.2.3 wordt er een tussenconclusie gegeven. De deelvragen zijn beantwoord aan de hand van de relevante wet- en regelgeving en literatuur.

2.1. De vrijheid van meningsuiting in de Grondwet en het EVRM

De vrijheid van meningsuiting is een recht dat in internationale verdragen is vastgelegd, zoals het EVRM, IVBPR en het Handvest. Het recht is tevens vastgelegd in de Nederlandse Grondwet, wat staatsrechtelijk een groot goed is, en het strafrecht. De vrijheid van meningsuiting betreft het recht van eenieder om in vrijheid zijn mening te uiten zolang deze uitlating geen wetten overschrijdt. Het is een mensenrecht, een recht dat voor iedereen geldt, waar ook ter wereld.²² Onder het recht valt onder andere het recht om te demonstreren, het recht van artistieke expressie en persvrijheid. Het recht om in vrijheid een mening te vormen en deze ook in vrijheid te kunnen uiten zijn absolute voorwaarden in een democratische samenleving. Door middel van het uitoefenen van menings- en uitingsvrijheid kan er onrecht aan het licht worden gebracht en kritiek worden geleverd in bepaalde kwesties.²³

Niet alleen brengt de vrijheid van meningsuiting bescherming aan denkbeelden die positief en algemeen geaccepteerd worden, het biedt ook bescherming aan denkbeelden die mogelijk als kwetsend, schokkend en/ of verontrustend worden ervaren (shock, offend, disturb). Dit heeft het EHRM bepaald in de zaak *Handyside vs. United Kingdom*.²⁴

De vrijheid van meningsuiting kent naast de juridische kant ook een maatschappelijke kant. Volgens Nieuwenhuis²⁵ kent het recht op vrijheid van meningsuiting een aantal elementen. Zo zou het de vrijheid van het individu zijn om uitlatingen te doen zonder dat de overheid hem hindert. Het ingrijpen van de overheid waardoor een individu een bepaalde uitlating niet zou mogen doen, zou dus een beperking zijn van zijn vrijheid.²⁶ Hij geeft tevens aan dat de vrijheid van meningsuiting twee

²² College voor de rechten van de mens, www.mensenrechten.nl, (zoek op: Wat zijn mensenrechten?)

²³ College voor de rechten van de mens, www.mensenrechten.nl, (zoek op: Mensenrechten voor u > vrijheid van meningsuiting)

²⁴ EHRM 7 december 1976, *Handyside vs. United Kingdom* application no. 5493/72

²⁵ NB: Mr. dr. A.J. Nieuwenhuis is professor aan de Universiteit van Amsterdam en heeft politicologie, filosofie en rechten gestudeerd. Hij is gepromoveerd aan de Universiteit van Amsterdam en heeft verschillende publicaties op zijn naam staan waaronder het boek: *Over de grens van de vrijheid van meningsuiting*.

²⁶ Nieuwenhuis 2016 p. 14

invalshoeken zou kennen in het maatschappelijke politieke debat namelijk de betekenis voor het individu en het belang van een vrije uitwisseling van meningen en informatie voor de samenleving als geheel.²⁷ De vrijheid van meningsuiting is dus een recht dat niet alleen belangrijk is voor het individu maar ook voor de samenleving als geheel.

De vrijheid van meningsuiting is een recht dat volgens velen staat voor democratie en voornamelijk in het Westen wordt beschermd en gekoesterd. Aan de ene kant vindt men dat de vrijheid van meningsuiting ten alle tijden dient te worden beschermd en dat men zich altijd zou moeten kunnen uiten. In Nederland zou volgens politicus Van Klaveren de vrijheid van meningsuiting daarom verruimd moeten worden en dienen strafrechtelijke bepalingen aangepast of geschrapt te worden omdat deze de vrijheid van meningsuiting zouden beperken.²⁸ Aan de andere kant vindt men dat de vrijheid van meningsuiting geen absoluut recht is en het de rechten van andere mensen niet mag schaden. De vrijheid van meningsuiting kan botsen met andere rechten zoals het recht om niet gediscrimineerd te worden. Wat de één beschouwt als zijn vrijheid van meningsuiting, kan de ander beschouwen als discriminerend. De vraag is daarom waar de grens ligt tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen. Dit leidt tot spanningen in de samenleving. Tevens zien we dat op sociale media meer uitlatingen worden gedaan die niet door de beugel kunnen, dit blijkt onder ander uit het jaarverslag van het MiND en de jurisprudentie.

2.1.1. De Grondwet

De vrijheid van meningsuiting is niet zomaar tot stand gekomen. Het begon in de 18^e eeuw met de vrijheid van drukpers. In de Republiek der Zeven Provinciën bestond er een relatief grote vrijheid van drukpers. Deze drukpers richtte zich echter vaak op het buitenland, pas in de tweede helft van de 18^e eeuw ontstond langzaam periodieke pers, die het begin was van de publieke opinie.²⁹ In 1798 legde de staatsregeling van de Bataafse Republiek het grondrecht van de vrijheid van drukpers voor het eerst vast. Het recht werd echter niet zozeer gekoesterd en iedere kritiek op de constitutie werd gezien als opruiing.³⁰ Toen Nederland bij Frankrijk werd ingelijfd, kreeg het recht nog minder betekenis en kwamen er censuurbepalingen die de vrijheid van meningsuiting beperkten. In 1813 werd Nederland weer onafhankelijk en het eerste wat Willem I deed, was deze bepalingen weer afschaffen. De censuur was tegenstrijdig met de liberale denkwijze en was niet positief voor de boekhandel en de voortgang van de Verlichting. In 1815 werd het wetsartikel over de vrijheid van drukpers uitgebreid door het *'uitbreiden van kennis'* als doel voor de vrijheid van meningsuiting te noemen.

²⁷ A.J. Nieuwenhuis, *Tussen grondrechtelijke vrijheid en parlementaire onschendbaarheid: de vrijheid van meningsuiting van de parlementariër*, TVcR januari 2010, p. 5

²⁸ Tweede Kamer, vergaderjaar 2014/ 2015, 34 051, nr. 5 p. 5

²⁹ Nieuwenhuis 2015 p. 201

³⁰ NB: Opruiing: *In het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, aanzetten tot enig strafbaar feit of gewelddadig optreden tegen het openbaar gezag*. Art. 131 Sr

Pas in 1848 kreeg het grondrecht de nog steeds bestaande formulering:

‘Niemand heeft voorafgaand verlof nodig, om door de drukpers gedachten of gevoelens te openbaren, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet.’³¹

Tot 1983 werd er in de Grondwet niet gesproken over andere media dan de drukpers. De Hoge Raad beschouwde stencil, foto of fotokopie wel als drukpers. Toneel, film en omroep vielen echter buiten de reikwijdte van het grondrecht.³² De Grondwet is meerdere malen gewijzigd, maar in 1983 kreeg de Grondwet een algemene herziening, waarbij alle artikelen van de Grondwet onder de loep werden genomen. De algemene herziening heeft geleid tot modernisering en vereenvoudiging van de tekst van de Grondwet, verbeteringen op een aantal punten en aanvulling van artikelen over de grondrechten van de burger.³³ Zo werd ook artikel 7 van de Grondwet, waarin de vrijheid van meningsuiting is vastgelegd, onder de loep genomen. De samenleving was van mening dat de formulering aangepast diende te worden aan de moderne tijd. Toch heeft de regering ervoor gekozen de originele formulering te behouden omdat de jurisprudentie dan behouden zou kunnen worden en nog steeds betekenis zou hebben.³⁴

Wel zijn lid twee, drie en vier aan het artikel toegevoegd. Lid twee ziet op de omroep zoals radio en televisie en luidt als volgt:

‘De wet stelt regels omtrent radio en televisie. Er is geen voorafgaand toezicht op de inhoud van een radio- of televisie-uitzending.’

Preventieve censuur op uitzendingen is niet toegestaan, maar een vergunningstelsel voor de omroep wel.³⁵ Lid drie van artikel 7 Grondwet ziet op de overige media, zoals spreken in het openbaar, toneel, film, cd’s, geluidwagens, openbare 06-nummers en nieuwe media zoals video-on-demand en internet.

Het lid luidt als volgt:

‘Voor het openbaren van gedachten of gevoelens door andere dan in de voorgaande leden genoemde middelen heeft niemand voorafgaand verlof nodig wegens de inhoud daarvan, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet. De wet kan het geven van vertoningen toegankelijk voor personen jonger dan zestien jaar regelen ter bescherming van de goede zeden.’

³¹ Nieuwenhuis 2015 p. 202

³² Nieuwenhuis 2015 p. 203

³³ Nederlandse Grondwet, www.denederlandsegrondwet.nl (zoek op: Versies Grondwet > Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden (1983))

³⁴ Nieuwenhuis 2015 p. 204

³⁵ Nederlandse Grondwet, www.denederlandsegrondwet.nl (zoek op: Versies Grondwet > Huidige Grondwet > Hoofdstuk 1. Grondrechten > Artikel 7 > Toelichting)

Niet alles valt onder het derde lid. Zo valt een e-mail aan een kennis niet aan te merken als ‘openbaring’. Het kan lastig zijn om te bepalen welk lid van toepassing is door de technische ontwikkelingen.³⁶

Tot slot het vierde lid van het artikel. Hierin staat dat handelsreclame niet onder de bescherming valt van artikel 7 Grondwet. Zo mag een provincie of gemeente het plaatsen van een reclamebord verbieden om aantasting van de natuur te voorkomen.³⁷

In eerste instantie richt de vrijheid van meningsuiting zich tegen de overheid. Dit houdt in dat het grondrecht een verticale werking kent, de werking tussen overheid en burger. Al enige tijd is men van mening dat de horizontale werking, de werking tussen burger en burger, ook in het artikel dient te worden opgenomen. De wetgever heeft dit echter doorgeschoven naar de rechter. Deze dient te bepalen of het recht kan worden ingeroepen door burgers voor geschillen tussen burgers onderling.³⁸ Tegenwoordig wordt de vrijheid van meningsuiting ook ingeroepen door burgers en spelen de artikelen uit het strafrecht een grote rol als het gaat om strafrechtelijke zaken waarin de vrijheid van meningsuiting centraal staat.

Uit artikel 120 Grondwet volgt echter wel dat de rechte niet mag toetsen aan de Grondwet. De gedachte achter het toetsingsverbod is dat de grondwetgever het meest geschikte orgaan is om overeenstemming tussen de Grondwet en de wet in formele zin te beoordelen. Een democratisch gekozen rechter zou daar niet geschikt voor zijn. Bij de toepassing van artikel 137c en 137d Sr mag de rechter dus niet toetsen aan de beperkingsmogelijkheden van de Grondwet. Artikel 94 Grondwet geeft de rechter echter wel de mogelijkheid om formele wetten en dus artikel 137c en 137d Sr te toetsen aan bepalingen uit verdragen en besluiten van volkenrechtelijke organisaties.

Het artikel luidt als volgt:

‘Binnen het Koninkrijk geldende wettelijke voorschriften vinden geen toepassing, indien deze toepassing niet verenigbaar is met een ieder verbindende bepalingen van verdragen en van besluiten van volkenrechtelijke organisaties.’³⁹

2.1.2. EVRM

Gezien het feit dat bij de toepassing van artikel 137c en 137d Sr niet getoetst mag worden aan de Grondwet, is het van belang om in te gaan op artikel 10 EVRM waarin de vrijheid van meningsuiting

³⁶ Nieuwenhuis 2015 p. 204

³⁷ Nederlandse Grondwet, www.denederlandsegrondwet.nl (zoek op: Versies Grondwet > Huidige Grondwet > Hoofdstuk 1. Grondrechten > Artikel 7 > Toelichting)

³⁸ Nieuwenhuis 2015 p. 105

³⁹ Leeuwestein 2016 p. 23

is vastgelegd. In de Nederlandse jurisprudentie wordt ruime aandacht aan dit artikel én de jurisprudentie van het EHRM besteed. Door artikel 94 Grondwet heeft de rechter de mogelijkheid om formele wetten te toetsen aan bepalingen uit verdragen en besluiten van volkenrechtelijke organisaties. Het EVRM heeft directe werking en de Nederlandse burger kan dus een beroep doen op een bepaling uit het verdrag. De vrijheid van meningsuiting is daarnaast ook vastgelegd in artikel 19 IVBPR en artikel 11 van het Handvest.

Het EVRM is een Europees verdrag dat is aangegaan door alle leden van de in 1949 opgerichte Raad van Europa. Deze bestond voornamelijk uit West-Europese staten die na de Tweede Wereldoorlog steun en samenwerking zochten met betrekking tot bijvoorbeeld cultuur en mensenrechten.⁴⁰ Het verdrag is opgesteld met de gedachte om grootschalige mensenrechtenschending, zoals de mensenrechtenschending tijdens de Tweede Wereldoorlog, te voorkomen. Het EHRM is in het leven geroepen om de handhaving van de mensenrechten in het EVRM mogelijk te maken. Het EHRM is gevestigd in Straatsburg en de jurisprudentie van het Hof dient als leidraad voor de Nederlandse rechters als het gaat om schending van mensenrechten. In het Hof zitten rechters uit alle staten die bij het verdrag zijn aangesloten.⁴¹

In artikel 10 EVRM is de vrijheid van meningsuiting vastgelegd. Het eerste lid legt uit wat er onder de vrijheid van meningsuiting wordt verstaan:

‘Een ieder heeft recht op vrijheid van meningsuiting. Dit recht omvat de vrijheid een mening te koesteren en de vrijheid om inlichtingen of denkbeelden te ontvangen of te verstrekken, zonder inmenging van enig openbaar gezag en ongeacht grenzen. Dit artikel belet Staten niet radio-, omroep-, en bioscoop- of televisieondernemingen te onderwerpen aan een systeem van vergunningen.’

Uit het eerste lid blijkt dat zowel het ontvangen als het verstrekken van inlichtingen of denkbeelden wordt beschermd. De burger heeft het recht om informatie te ontvangen die van belang kan zijn in het maatschappelijk debat. Dit is bepaald door het EHRM in het arrest *Sunday Times vs. The United Kingdom*.⁴² Daarnaast vallen niet alleen geschreven teksten, maar ook uitingen van kunst zoals film en schilderkunst onder de reikwijdte van het artikel. *‘Those who create, interpret, distribute or exhibit works of art contribute to the exchange of ideas and opinions which is essential for a democratic society (degenen die kunstwerken creëren, interpreteren, distribueren of exposeren dragen bij aan de uitwisseling van ideeën en meningen die essentieel zijn voor een democratische samenleving)’* aldus

⁴⁰ Janssens & Nieuwenhuis 2011 p. 12

⁴¹ Kronenberg & De Wilde 2015 p. 360

⁴² EHRM 26 april 1979, *Sunday Times vs. United Kingdom*, application no. 6538/74

het EHRM.⁴³ In het tweede lid van het artikel staat wanneer het recht mag worden beperkt. In de volgende paragraaf zal hierop worden ingegaan.

Daarnaast beschrijft het EHRM de vrijheid van meningsuiting als een fundamenteel recht in een democratische samenleving. *'Freedom of expression constitutes one of the essential foundations of such (democratic) a society, one of the basic conditions for its progress and for the development of every man (de vrijheid van meningsuiting is een van de essentiële fundamenteën van een dergelijke (democratische) samenleving, één van de basis voorwaarden voor de voortgang en ontwikkeling van ieder mens).*⁴⁴ Beperkingen van de vrijheid van meningsuiting worden dan ook niet zomaar opgelegd. Uitlatingen die gedaan worden in het kader van het maatschappelijk debat worden in grotere mate beschermd door artikel 10 EVRM. Met name als het gaat om personen die zich mengen in het maatschappelijk politiek debat. Wel dient het te gaan om uitlatingen die in een democratische samenleving voor het gehele publiek van belang zijn.⁴⁵

De vrijheid van meningsuiting geldt in principe voor iedereen, maar voor politici is de vrijheid van meningsuiting in het bijzonder belangrijk. Een politicus vertegenwoordigt zijn kiezers en is als het ware de stem van de kiezers. Een politicus moet uitspraken kunnen doen die prikkelen en discussies uitlokken om zodoende zaken aan het licht te brengen en iets bij te dragen aan het publieke debat.⁴⁶ Het EHRM heeft dan ook bepaald dat politici een hogere mate van bescherming moeten genieten als het gaat om de vrijheid van meningsuiting.⁴⁷ Dit gegeven komt terug in de zaak van Wilders uit 2016. Hierin heeft de rechter de functie van Wilders meewogen in zijn beslissing en besloten dat Wilders wel degelijk heeft aangezet tot discriminatie en een groep heeft beledigd, te weten Marokkanen, maar geen straf krijgt opgelegd omdat hij als veroordeelde politicus al voldoende zou zijn gestraft. In zelfde gevallen zou een verdachte die geen politicus is eerder een uitlating niet mogen doen en wel een straf opgelegd krijgen.

Tot slot worden niet alleen uitlatingen die vanzelfsprekend en geoorloofd zijn, beschermd door artikel 10 EVRM. Ook uitlatingen, denkbeelden of inlichtingen die *'offend, shock or disturb (kwetsen, choqueren of verontrusten)*' worden in beginsel beschermd door artikel 10 EVRM aldus het EHRM in de zaak Handyside vs. The United Kingdom.

⁴³ EHRM 24 mei 1988, Müller vs. Switzerland application no. 10737/ 84

⁴⁴ EHRM 7 december 1976, Handyside vs. United Kingdom application no. 5493/ 72

⁴⁵ EHRM 8 juli 1999, Sürek vs. Turkey I application no. 266682/ 95

⁴⁶ A.J. Nieuwenhuis, *Tussen grondrechtelijke vrijheid en parlementaire onschendbaarheid: de vrijheid van meningsuiting van de parlementariër*, TVcR januari 2010, p. 1

⁴⁷ EHRM 23 april 1992, Castells vs. Spain application no. 11798/ 85 en

EHRM 22 oktober 2007, Lindon, Otchakovsky- Laurens and July vs. France application no. 21279/ 02

2.1.3. Beperkingen

Grondrechten en mensenrechten zijn over het algemeen geen absolute rechten. Vrijheden komen niet zonder grenzen en de uitoefening ervan mag de belangen van de medeburger of van de samenleving als geheel niet raken. Dat geldt ook voor het recht op vrijheid van meningsuiting. Zowel in de literatuur als in de wet worden er gronden gegeven op basis waarvan de vrijheid van meningsuiting beperkt zou mogen worden. In de literatuur worden er drie beperkingsgronden beschreven: moraal, aanstoot en schade. Een bepaalde uitlating kan op basis van meerdere beperkingsgronden worden beperkt. Ze sluiten elkaar niet uit.⁴⁸

Allereerst beperking op grond van moraal. Nieuwenhuis zegt dat burgers niet geconfronteerd zouden moeten worden met uitlatingen die de heersende moraal kunnen aantasten. De vraag is echter wel hoe de overheid zou moeten bepalen wat aanvaardbare en onaanvaardbare opvattingen zijn die deze moraal zouden kunnen aantasten.⁴⁹ Moraliteit is namelijk het geheel aan regels, waarden en houdingen dat het gedrag van mensen reguleert om zo het belangen en het welzijn van anderen te beschermen. Begrenzing komt voor als het gemeenschappelijke belang uitsteekt boven het eigen belang.⁵⁰

Daarnaast zouden bepaalde uitlatingen invloed kunnen hebben op de publieke moraal. Door Nieuwenhuis wordt een onderscheid gemaakt tussen de conservatieve these die de nadruk legt op de belangen van de meerderheid en de klassieke these die zich concentreert op de functie van moraal in de gemeenschap. Bij de conservatieve these geldt dat de meerderheid bijvoorbeeld door de strafwet haar moraal mag opleggen en mag ingrijpen in het communicatieproces. Uitlatingen die een nadelige invloed hebben op het morele klimaat zouden ervoor kunnen zorgen dat de maatschappij zich in de ongewenste richting ontwikkelt. De meerderheid zou in zulke gevallen dan over mogen gaan tot ‘zuivering’ van het communicatieproces om het bestaande klimaat te behouden of te herstellen. Daarnaast is er de klassieke these die ervan uitgaat dat de publieke moraal noodzakelijk is voor de samenhang binnen de maatschappij. De functie van de moraal staat voorop en de inhoud van de moraal is minder belangrijk. De wetgever zou daarom de aantasting van de publieke moraal mogen tegengaan en uitlatingen die de publieke moraal zouden kunnen schaden, mogen bestraffen.⁵¹ Dit is echter wel enigszins vreemd aangezien moraliteit normatief is en hierin al wordt omschreven hoe er dient te worden omgegaan met de ander. Tevens kan de moraal veranderen en is deze niet overal hetzelfde. De vraag is of het strafrecht als middel voor het tegengaan van uitlatingen die de publieke moraal zouden kunnen aantasten en schaden wel een effectief middel is aangezien mensen die op grond van moraal worden beoordeeld al beoordeeld worden met ‘goed’ of ‘slecht’, ‘toelaatbaar’ of ‘ontoelaatbaar’.⁵²

⁴⁸ Nieuwenhuis 2015 p. 47

⁴⁹ Nieuwenhuis 2015 p. 47

⁵⁰ Schotman 2015 p. 11

⁵¹ Nieuwenhuis 2015 p. 50

⁵² Schotman 2015 p. 13

Nieuwenhuis geeft een tweede reden voor het beperken van de uitingsvrijheid en dat is het beschermen van de ontvanger tegen aanstoot. Aanstoot is een directe aanslag op de morele gevoeligheid van de ontvanger.⁵³ De ernst, intensiteit en de duur van de confrontatie met de aanstootgevende uiting spelen een rol. Ongewenste, onvermijdelijke of onverwachte aanraking met een aanstootgevende uiting dient te worden vermeden volgens Nieuwenhuis.⁵⁴ Het is echter lastig om te bepalen wanneer iets aanstootgevend is. Het heeft te maken met de persoon zelf en de cultuur van de persoon.⁵⁵ Ieder persoon heeft namelijk een ander referentiekader, het totale stelsel van waarden, normen, meningen en ideeën. Per persoon kan het dus erg verschillen of iemand iets aanstootgevend vindt of niet.

De derde beperkingsgrond volgens Nieuwenhuis is schade. Het kan gaan om uitlatingen die individuele schade tot gevolg hebben of uitlatingen die maatschappelijke schade tot gevolg hebben. Een aantal mogelijke vormen van schade zijn direct geweld, de aanzet tot direct geweld, de dreiging van direct geweld, het blootstellen van iemand aan publiekelijke bespotting, de goede naam van iemand ondermijnen, het zaaien van paniek en het verspreiden van bepaalde informatie. De uitlatingen die schade aan kunnen brengen, kunnen voorkomen in vele vormen. Het is belangrijk om vast te stellen of de schade het directe gevolg is van een bepaalde uitlating, het een verwijderd verband is, een enkele uitlating al schadelijk is of dat de schade pas aannemelijk is bij een reeks of combinatie van dergelijke uitlatingen. Pas dan kan een beperking op grond van schade slagen.⁵⁶

In de wet, de Grondwet en het EVRM, is tevens vastgelegd op basis van welke gronden de vrijheid van meningsuiting beperkt zou mogen worden. In artikel 7 lid 1 Grondwet staat: ‘...behoudens ieders verantwoordelijkheid van de wet.’ Dit houdt in dat in andere formele wetten beperkingen op dit recht gemaakt mogen worden. De beperkingen kunnen worden opgelegd om de rechten of goede naam van anderen te beschermen, de beperking noodzakelijk is in het belang van de nationale veiligheid of ter bescherming van de nationale orde, de volksgezondheid of de goede zeden. De beperkingen staan onder andere in de Auteurswet en het Wetboek van Strafrecht.⁵⁷

Het tweede lid van artikel 10 EVRM geeft aan onder welke omstandigheden de vrijheid van meningsuiting beperkt kan worden en luidt als volgt:

‘Daar de uitoefening van deze vrijheden plichten en verantwoordelijkheden met zich brengt, kan zij worden onderworpen aan bepaalde formaliteiten, voorwaarden, beperkingen of sancties, die bij de wet zijn voorzien en die in een democratische samenleving noodzakelijk

⁵³ NB: Morele gevoeligheid is het besef dat bepaalde belangen en rechten van anderen in een bepaalde situatie in het geding zijn.

⁵⁴ Nieuwenhuis 2015 p. 52

⁵⁵ Nieuwenhuis 2015 p. 53

⁵⁶ Nieuwenhuis 2015 p. 54 t/m 56

⁵⁷ College voor de rechten van de mens, www.mensenrechten.nl, (zoek op: Mensenrechten voor u > vrijheid van meningsuiting)

zijn in het belang van de nationale veiligheid, territoriale integriteit of openbare veiligheid, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of goede zeden, de bescherming van de goede naam of rechten van anderen, om de verspreiding van vertrouwelijke mededelingen te voorkomen of om het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht te waarborgen.'

Er moet voldaan worden aan drie cumulatieve voorwaarden om de vrijheid van meningsuiting te beperken. De beperking dient bij wet te zijn voorzien, de beperking dient een in artikel 10 lid twee EVRM beschreven doel te dienen, de beperking dient noodzakelijk te zijn in een democratische samenleving.⁵⁸

Een lidstaat heeft beoordelingsruimte voor het vaststellen of een grondrecht zoals de vrijheid van meningsuiting beperkt mag worden. Hoe groot de beoordelingsruimte is, hangt af van het doel waarop de beperking is gericht. Deze beoordelingsruimte is echter niet onbeperkt en gaat hand in hand met Europese supervisie. Volgens het EHRM zouden de nationale autoriteiten beter in staat zijn om te beoordelen of een beperking van de vrijheid van meningsuiting in een bepaald geval noodzakelijk is gezien de specifieke lokale kennis en samenhang. Het EHRM geeft tevens grote beoordelingsruimte als het gaat om uitingen die aanzetten tot geweld of als het gaat om terroristische dreigingen. De zaak *Otto Preminger Institut vs. Oostenrijk* is een voorbeeld waarbij een lidstaat een grote beoordelingsruimte kreeg ten aanzien van religie.⁵⁹ Daarnaast heeft het EHRM ook bepaald dat de vrijheid van meningsuiting niet te snel beperkt zou moeten worden. Uitlatingen die '*shock, offend or disturb*' dienen niet direct beperkt te worden. Dit soort uitlatingen zijn juist nodig binnen een samenleving om ruimdenkendheid te bevorderen. Tevens wordt bij de afweging of de vrijheid van meningsuiting beperkt mag worden de context waarin de uitlating is gedaan, de eventuele bijdrage aan het maatschappelijk debat en of de uitlating onnodig grievend is in acht genomen.

Naast de beperkingsgronden uit artikel 10 lid twee EVRM kent het EVRM nog een speciale beperkingsgrond uit artikel 17 EVRM. Dit artikel verbiedt het misbruik van recht en bepaalt dat de rechten uit het EVRM niet mogen worden gebruikt om activiteiten te verrichten met als doel andere rechten uit het verdrag teniet te doen. Het artikel richt zich op het voorkomen van totalitaire of Nationaal Socialistische doeleinden. Indien het EHRM van mening is dat er sprake is van misbruik van recht dan kan de betrokkene geen beroep doen op artikel 10 EVRM en hoeft er niet meer getoetst te worden aan de beperkingen uit lid twee van het artikel. Artikel 17 EVRM wordt niet snel toegepast door het EHRM. Het Hof is echter van mening dat als het gaat om racistische, antisemitische of

⁵⁸ Leeuwestein 2016 p. 31

⁵⁹ Leeuwestein 2016 p. 32

Islamofobe uitlatingen waarbij de kans bestaat dat de rechten als vrijheid van gedachten, geweten en godsdienst teniet worden gedaan het artikel wel dient te worden toegepast.⁶⁰

2.1.4. Tussenconclusie

Gelet op het bovenstaande valt voor nu te concluderen dat de vrijheid van meningsuiting een recht is dat is ontwikkeld door de jaren heen en zich blijft ontwikkelen door de literatuur en de jurisprudentie. Het staat vastgelegd in diverse internationale verdragen waarvan het EVRM de belangrijkste is. Het recht staat tevens vastgelegd in de Grondwet en andere wetten in Nederland. De vrijheid van meningsuiting is een fundamenteel recht binnen een democratische rechtstaat en het is een recht dat wordt gekoesterd binnen de Nederlandse democratische maatschappij. Het recht betreft onder andere het recht op artistieke expressie, het recht om vrijelijk je mening te uiten en het recht om te demonstreren. Vrijheden komen echter niet zonder grenzen en de uitoefening ervan mag de belangen van de medeburger of van de samenleving als geheel niet raken. Dit geldt ook voor de vrijheid van meningsuiting. Het is geen absoluut recht en kan beperkt worden om de rechten of goede naam van anderen te beschermen, de beperking noodzakelijk is in het belang van de nationale veiligheid of ter bescherming van de nationale orde, de volksgezondheid of de goede zeden. Volgens de literatuur kan het recht worden beperkt op basis van drie gronden: moraal, aanstoot of schade. Tevens kan het recht worden beperkt door lid twee van artikel 10 EVRM en artikel 17 EVRM. Het recht kan botsen met andere rechten en zodoende een conflict veroorzaken. Zo kan een bepaalde uitlating door de een worden beschouwd als zijn vrijheid van meningsuiting en door de ander als een discriminatoire uitlating. Een afweging dient per individueel geval door de rechter te worden gemaakt.

⁶⁰ Leeuwestein 2016 p. 25 en 26

2.2. Discriminatoire uitlatingen ex. artikel 137c en 137d Sr.

2.2.1. Het discriminatieverbod in het algemeen.

Discriminatie is bij de wet verboden. Het gelijkheidsbeginsel en het discriminatieverbod staan in verschillende internationale verdragen en nationale wetten vastgelegd. In artikel 1 Grondwet staat dat iedereen in Nederland in gelijke gevallen gelijk dient te worden behandeld. Verder staat er in het artikel dat discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, of op welke grond dan ook, verboden is. De woorden *‘op welke grond dan ook’* breiden het discriminatieverbod uit. Het artikel zoals wij die hedendaags kennen, is in 1983 tijdens de Grondwetsherziening geformuleerd. Voor die tijd gold een beperktere formulering: *‘Allen die zich op het grondgebied van het Rijk bevinden, hebben gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen.’* De woorden *‘op welke grond dan ook’* zijn aan het artikel toegevoegd omdat het amendement, destijds ingediend door kamerlid Marcus Bakker (Communistische Partij van Nederland) niet werd bestreden door de rest van de Kamer en het dus werd overgenomen.⁶¹

Discriminatie is iets anders dan onderscheid maken. Minister De Gaay Fortman (Politieke Partij Radikalen) zei destijds: *‘Discriminatie is een ander behandelen op een zodanige wijze dat hij die ander duidelijk maakt dat hij deze aspecten van zijn mens-zijn als een onwaardige beschouwt.’*⁶² De ruime normering van discriminatie heeft tot gevolg dat veel afhangt van de uitvoeringswetgeving en rechtelijke toetsing in een bepaalde casus.⁶³ Het discriminatieverbod uit artikel 1 Grondwet heeft zowel een verticale, werking tussen overheid en burger, als een horizontale werking, werking tussen burgers onderling. Het discriminatieverbod is daarnaast niet alleen uitgewerkt in de Grondwet, maar ook in de Algemene wet gelijke behandeling (AWGB), Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte (WGBH/CZ), Wet gelijke behandeling op grond van leeftijd (WGBL), Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen (WGB), Burgerlijk Wetboek en het Wetboek van Strafrecht.⁶⁴

Daarnaast is het discriminatieverbod vastgelegd in een aantal internationale verdragen zoals het IVBPR, De Universele Verklaring van de rechten van de mens (UVRM), Het Internationaal Verdrag tot uitbanning van alle vormen van Rassendiscriminatie (IVRD), Het VN-Verdrag tot uitbanning van alle vormen van discriminatie jegens de vrouw en het EVRM. Zoals eerder besproken is het EVRM in Nederland het belangrijkste omdat de rechter formele wetten niet mag toetsen aan de Grondwet (artikel

⁶¹ Jan Peter Loof, *Discriminatieverboden in Nederland: achtergrond en discussie*.

<https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/12696/Discriminatieverboden+in+Nederland-achtergonden+en+discussie.pdf;jsessionid=6C5720DF485D5A18359AE8ABBDB2854C?sequence=2>

⁶² Jan Peter Loof, *Discriminatieverboden in Nederland: achtergrond en discussie*.

<https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/12696/Discriminatieverboden+in+Nederland-achtergonden+en+discussie.pdf;jsessionid=6C5720DF485D5A18359AE8ABBDB2854C?sequence=2>

⁶³ Jan Peter Loof, *Discriminatieverboden in Nederland: achtergrond en discussie*.

<https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/12696/Discriminatieverboden+in+Nederland-achtergonden+en+discussie.pdf;jsessionid=6C5720DF485D5A18359AE8ABBDB2854C?sequence=2>

⁶⁴ Rijksoverheid, www.rijksoverheid.nl (zoek op: Wettelijk verbod op discriminatie.)

120 Grondwet), maar wel aan internationale verdragen of bepalingen van volkenrechtelijke organisaties (artikel 94 Grondwet) en het EVRM een directe werking heeft. Artikel 14 EVRM luidt als volgt:

‘Het genot van de rechten en vrijheden die in dit Verdrag zijn vermeld, moet worden verzekerd zonder enig onderscheid op welke grond ook, zoals geslacht, ras, kleur, taal, godsdienst, politieke of andere mening, nationale of maatschappelijke afkomst, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte of andere status.’

Dit artikel ziet echter op de gelijke behandeling van mensen ten opzichte van de andere bepalingen uit het EVRM. Het geeft in beginsel geen vrijwaring van discriminatie in het algemeen. Het artikel kan alleen in combinatie met een ander artikel uit het EVRM in het leven worden geroepen. De Raad van Europa achtte het artikel te beperkt en voegde daarom op 4 november 2000 in Rome een Twaalfde (aanvullend) protocol aan het EVRM toe waarin artikel 1 werd opgenomen:

‘1. Het genot van elk in de wet neergelegd recht moet worden verzekerd zonder enige discriminatie op welke grond dan ook, zoals geslacht, ras, kleur, taal, godsdienst, politieke of andere mening, nationale of maatschappelijke afkomst, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte of andere status.
2. Niemand mag worden gediscrimineerd door enig openbaar gezag op met name een van de in het eerste lid vermelde gronden.’

Het Protocol breidt artikel 14 EVRM uit tot alle juridische en feitelijke handelingen van de overheid. In eerste instantie heeft dit artikel een horizontale werking, de rechter dient te beslissen of dit artikel ook een verticale werking kan hebben in zaken waar het gaat om een geschil tussen burgers onderling.⁶⁵ Voor het conflict tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitspraken ex. artikel 137c en 137d Sr is het van belang om de artikelen uit het strafrecht te bestuderen. Een veroordeling wegens een uitlatingsdelict is als het ware een beperking van het grondrecht op de vrijheid van meningsuiting.⁶⁶ In de strafrechtelijke artikelen wordt het discriminatieverbod verder uitgewerkt.

2.2.2. Belediging ex. artikel 137c Sr en haatzaaien ex. artikel 137d Sr.

Een artikel omtrent groepsbelediging is in de jaren '30 van de vorige eeuw in het Nederlandse strafrecht ingevoerd. Dit omdat deze tijden een roerige politieke situatie vormde en invoering van de

⁶⁵ Jan Peter Loof, *Discriminatieverboden in Nederland: achtergrond en discussie*.

<<https://openaccess.leidenuniv.nl/bitstream/handle/1887/12696/Discriminatieverboden+in+Nederland-achtergrond+en+discussie.pdf;jsessionid=6C5720DF485D5A18359AE8ABBDB2854C?sequence=2>>

⁶⁶ Mr. A.L.J. Janssens & Mr. A.J. Nieuwenhuis 2011 p. 11

strafbaarstelling van groepsbelediging noodzakelijk was. Voorafgaand deze bepalingen kende het Nederlandse strafrecht geen bepalingen die minderheden beschermden. De bepalingen waren onder meer bedoeld om belediging van de Joodse bevolkingsgroep te voorkomen. Echter waren de strafbepalingen algemeen geformuleerd en noemden ze geen specifieke groepen.⁶⁷ De artikelen uit de jaren '30 zijn de basis voor de huidige artikelen omtrent groepsbelediging en haatzaaien. Om de openbare orde te beschermen werden bij de wet van 19 juli 1934 twee wetsartikelen opgenomen die discriminatoire uitlatingen strafbaar stelden. Artikel 137c Sr stelde het volgende strafbaar:

*'Het zich in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, opzettelijk in beledigenden vorm uitlaten over eene groep van de bevolking of over eene ten deele tot de bevolking behorende groep van personen.'*⁶⁸

Artikel 137d stelde het verspreiden of ter verspreiding in voorraad hebben van geschriften en afbeeldingen waarin beledigende uitlatingen voorkomen strafbaar. Het artikel luidde als volgt:

*'Hij die in een geschrift of afbeelding, waarin eene uitlating in beledigende vorm over eene groep van de bevolking of over eene ten deele tot de bevolking behorende groep van personen voorkomt, verspreidt, openlijk ten toon stelt of aanslaat of, om verspreid, openlijk tentoongesteld of aangeslagen te worden, in voorraad heeft, wordt, indien hij weet of ernstige reden heeft om te vermoeden, dat in het geschrift of de afbeelding zoodanige uitlating voorkomt, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden. Met dezelfde straf wordt gestraft hij die met gelijke wetenschap of een gelijke reden tot vermoeden, den inhoud van een zoodanig geschrift openlijk ten gehoor brengt.'*⁶⁹

De artikelen zijn in het leven geroepen om politiek extremistische uitlatingen van bijvoorbeeld het Nationaal Socialisme en het Communisme tegen te gaan. Volgens de Memorie van Toelichting moesten de artikelen dienen om de goede naam en eer van bevolkingsgroepen te beschermen en zodoende ordeverstoringen en rellen te voorkomen.⁷⁰ De artikelen zouden de openbare orde in zijn geheel moeten beschermen. Tevens hadden de artikelen een algemene formulering. In de Memorie van Toelichting werd er geen nadere toelichting gegeven wat er onder die bevolkingsgroepen werd verstaan. De enige voorwaarde was dat de beledigde groep woonachtig was in Nederland en gemeenschappelijke kenmerken had. De vrijheid van meningsuiting zou door artikel 137c en 137d Sr

⁶⁷ Janssens & Nieuwenhuis 2011 p. 195

⁶⁸ Leeuwestein 2016 p. 47

⁶⁹ Leeuwestein 2016 p. 48

⁷⁰ Kamerstukken II 1933/ 34, 237, nr. 3 p. 4L

niet in gevaar komen omdat alleen nodeloos grievende uitlatingen binnen de reikwijdte van deze artikelen zouden komen te vallen en kritiek op groeperingen zouden geoorloofd blijven.⁷¹

Door de totstandkoming van het Internationaal Verdrag inzake de Uitbanning van alle Vormen van Rassendiscriminatie (Hierna: IVUR) in 1966, dienden artikel 137c en 137d Sr gewijzigd te worden. Door het verdrag moesten de aangesloten lidstaten rassendiscriminatie met alle mogelijke middelen tegengaan. Artikel 4 van het verdrag verplicht de lidstaten om uitlatingen die rassenhaat en discriminatie behelzen te verbieden. De toenmalige regering in Nederland vond de toepassing van nieuwe wetgeving niet nodig, maar de wetgeving diende uiteindelijk toch aangepast te worden omdat deze niet voldeed aan het IVUR. In 1971 werd daarom een volledig nieuw artikel 137d Sr ingevoerd. Het artikel bevat de strafbaarstelling van aanzetten tot haat, discriminatie en geweld op grond van ras, godsdienst of levensovertuiging (oftewel: haatzaaien). Het IVUR verplichtte lidstaten haatzaaien op grond van 'ras' strafbaar te stellen. Nederland voegde daar echter de begrippen 'godsdienst' en 'levensovertuiging' aan toe om in te spelen op een toekomstig verdrag inzake uitbanning van alle vormen van religieuze intolerantie. Zo'n verdrag is echter tot op heden niet tot stand gebracht.⁷² Ook ten aanzien van artikel 137c Sr had het IVUR invloed. '*Zich in beledigende vorm uitlaten*' werd vervangen door '*zich beledigend uitlaten*'. Dit had tot gevolg dat uitlatingen zowel voor hun letterlijke bewoording beledigend konden zijn als voor hun inhoud. Het is een verschuiving van '*formele*' naar '*materiële*' groepsbelediging.⁷³

In de jaren die volgden, werden de artikelen telkens weer aangepast. In de jaren '70 toen de gastarbeiders naar Nederland kwamen, kwam discriminatie steeds vaker voor. In 1980 achtte de regering dat aanscherping van de handhaving van de artikelen noodzakelijk was om bescherming te bieden tegen discriminatie op grond van 'ras'. Het strafrecht zou discriminatie en haatuitingen effectiever moeten tegengaan. In de jaren '80 waren er dan ook veel uitspraken met betrekking tot discriminatoire uitlatingen en de toepassing van artikel 137c en 137d Sr. In 1991 werden de artikelen uitgebreid door tevens discriminatie of haatuitingen op grond van geslacht of geaardheid strafbaar te stellen.⁷⁴ De grond '*geslacht*' is echter alleen in artikel 137d Sr opgenomen. In 2005 werden beide artikelen voor het laatst gewijzigd. De discriminatiegrond '*handicap*' werd aan beide artikelen toegevoegd. Het beledigen van een groep of het aanzetten tot haat of discriminatie op grond van handicap is dus strafbaar.⁷⁵

⁷¹ Kamerstukken II 1933/ 34, 237, nr. 3 p. 3R. Vgl. nr. 5 p. 12R

⁷² Leeuwestein 2016 p. 50

⁷³ Leeuwestein 2016 p. 51

⁷⁴ Leeuwestein 2016 p. 52

⁷⁵ Leeuwestein 2016 p. 53 en 54

De huidige formuleringen van artikel 137c en 137d Sr zijn:

Artikel 137c Sr

‘Hij die zich in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, opzettelijk beledigend uitlaat over een groep mensen wegens hun ras, godsdienst of levensovertuiging, hun hetero- of homoseksuele gerichtheid of hun lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de derde categorie.’

Artikel 137d Sr

‘Hij die in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, aanzet tot haat tegen of discriminatie van mensen of gewelddadig optreden tegen persoon of goed van mensen wegens hun ras, hun godsdienst of levensovertuiging, hun geslacht, hun hetero- of homoseksuele gerichtheid of hun lichamelijke, psychische of verstandelijke handicap, wordt gestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of een geldboete van de derde categorie.’

Artikel 137c en 137d Sr hebben veel overeenkomstige delictsbestanddelen. Deze staan in de wetsartikelen. Er zijn tevens een aantal delictsbestanddelen die alleen in artikel 137c of in 137d Sr voorkomen. De gemeenschappelijke delictsbestanddelen zijn:

Uitlatingen: De term uitlatingen zoals opgenomen in artikel 137c Sr betreft mondelingen uitlatingen, uitlatingen middels geschriften en uitlatingen middels afbeeldingen. In artikel 137d is de term uitlatingen niet expliciet opgenomen, maar omdat de twee artikelen veel met elkaar te maken hebben, geldt de term ook voor artikel 137d Sr. In de literatuur worden mondelinge uitlatingen beschreven als uitlatingen die in begrijpelijke taal worden uitgesproken.⁷⁶ Alleen een gebaar maken zoals een Hitlergroet kan volgens de Hoge Raad niet worden opgevat als uitlating in de zin van artikel 137c en 137d Sr.⁷⁷ Een geschrift wordt in de literatuur en jurisprudentie beschreven als informatie die is vastgelegd op een duurzame en leesbare wijze.⁷⁸ Onder afbeeldingen worden foto's, tekeningen en symbolen verstaan.

Een groep: Zowel artikel 137c en 137d gaan over uitlatingen die zijn gericht tegen een groep. De uitlating moet gaan over personen in gemeenschap. Dit kan op basis van objectieve kenmerken of op basis van een subjectieve samenvatting van de spreker. Alleen in artikel 137c Sr is de term groep opgenomen. Artikel 137d Sr spreekt van het meervoud *‘mensen’* en door de grote samenhang met artikel 137c Sr geldt de term groep dus voor beide artikelen. Tevens is er door de Hoge Raad bepaald dat niet alleen minderheidsgroeperingen vallen onder de term groep, maar meerderheidsgroeperingen

⁷⁶ Leeuwestein 2016 p. 56 en 57

⁷⁷ HR 11 maart 1986, NJ 1987, 668

⁷⁸ HR 15 januari 1991, NJ 1991, 668

hier ook onder zouden kunnen vallen.⁷⁹ Een groep die wordt beledigd of waartegen haat wordt gezaaid, hoeft niet in Nederland te wonen. Zo zou bijvoorbeeld haatzaaien tegen de Joodse bevolking in Israël bestraft kunnen worden. Een uitlating die gericht is tegen één persoon maar een groep representeert zou ook strafbaar kunnen zijn in de zin van artikel 137c en 137d Sr. Denk hierbij aan *'homo'* of *'Jodin'*.⁸⁰

Ras: De term ras is niet duidelijk omschreven in de artikelen. De wetgever verwijst naar artikel 1 IVUR waarin een aantal kenmerken worden genoemd die de invulling van de term ras duidelijker moeten maken. De kenmerken zijn: nationale afkomst, etnische afstamming en huidskleur. De rechter dient echter verder te bepalen wat er onder *'ras'* moet worden verstaan. Hierdoor kan er veel onduidelijkheid ontstaan omdat de rechter bepaalde uitlatingen wel onder de term kan laten vallen en andere uitlatingen niet. Zo zouden vluchtelingen, gastarbeiders en asielzoekers wel onder de term vallen maar onderscheid op basis van nationaliteit wordt niet altijd als voldoende geacht.⁸¹

Godsdienst en levensovertuiging: De discriminatiegrond *'godsdienst en levensovertuiging'* wordt door de wetgever vrij opengelaten en zou ruim moeten worden opgevat. Gangbare, maar ook niet gangbare godsdiensten worden onder deze term verstaan. Voor de term *'levensovertuiging'* dient het te gaan om een fundamentele overtuiging over het bestaan zonder daaraan een godsdienst of God aan te verbinden. In het EVRM is in artikel 9 de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging vastgelegd. Uit de jurisprudentie van het EHRM blijkt dat het Hof een ruime interpretatie toepast omtrent deze termen en bijvoorbeeld Scientology, pacifisme en atheïsme hier ook onder vallen. Politieke overtuiging valt hier echter buiten.⁸²

Onmiskkenbaar: Een groep gelovigen neemt bij de toepassing van artikel 137c Sr een speciale positie in. In 2009 heeft de Hoge Raad in het Gezwelarrest beslist dat een uitlating alleen beledigend volgens artikel 137c Sr is als de uitlating onmiskkenbaar over de groep gaat en niet over de religie zelf. Krenkende uitlatingen over een bepaalde godsdienst vallen dus niet onder de reikwijdte van dit artikel. Alleen krenkende uitlatingen die gaan over een groep mensen van een bepaalde godsdienst of levensovertuiging vallen onder artikel 137c Sr.⁸³ Dit bestanddeel is niet opgenomen in artikel 137d Sr, maar hiervoor geldt dezelfde toepassing.

Causaliteit: In beide artikelen dient er een causaal verband te zijn tussen de groep mensen met een in het wetsartikel omschreven kenmerk enerzijds en de beledigende of haat zaaiende uitlating anderzijds. Dit blijkt onder andere uit de woorden *'wegens hun'* in de artikelen.⁸⁴

⁷⁹ Leeuwestein 2016 p. 57

⁸⁰ Leeuwestein 2016 p. 58

⁸¹ Leeuwestein 2016 p. 58 t/m 60

⁸² Leeuwestein 2016 p. 60 en 61

⁸³ HR 10 maart 2009, ECLI:NL:HR:2009:BF0655

⁸⁴ Leeuwestein 2016 p. 62

Openbaarheid: In de rechtspraak wordt dit bestanddeel ruim geïnterpreteerd. Zo kan bijvoorbeeld een luid gesprek in de tuin vallen onder de reikwijdte van artikel 137c en 137d Sr. Wel dienen de omstandigheden waarin een uitlating is gedaan te worden meegewogen.⁸⁵ De Hoge Raad heeft een aantal omstandigheden geformuleerd voor de vaststelling van openbaarheid. De belangrijkste zijn:

- De omvang van de kring personen tegenover wie de uitlating is gedaan;
- De functie of hoedanigheid van de persoon waar tegenover de uitlating is gedaan;
- De mate waarin de uitlating buiten de kring personen tegenover wie de uitlating is gedaan bekendheid kan geven;
- De wijze waarop de uitlating is gedaan;
- De kans dat de inhoud van de uitlating ter kennis komt van anderen dan degenen tegenover wie de uitlating is gedaan.⁸⁶

Het internet neemt bij dit bestanddeel een speciale positie in. Het internet maakt het namelijk mogelijk om mensen te laten richten tot een grote (anonieme) groep personen. De vraag is echter wel in hoeverre een persoon opzet heeft in het openbaren van een uitlating als hij gebruik maakt van het internet. Als iemand iets op een onbeveiligde website plaatst dan moest hij willens en wetens een aanmerkelijke kans aanvaarden dat de uitlating door een groot publiek zou worden gelezen.⁸⁷

Opzet: Zowel in artikel 137c en 137d Sr is opzet een delictsbestanddeel. In artikel 137c Sr blijkt dit uit het woord '*opzettelijk*'. De wetgever achtte het niet nodig om expliciet het woord opzet in artikel 137d Sr op te nemen aangezien de woorden '*aanzetten tot*' dit al impliceren. Voorwaardelijke opzet kan hier ook onder vallen. Opzet houdt in dat degene de bedoeling had om te beledigen of haat te zaaien met een bepaalde uitlating. Voorwaardelijke opzet houdt in dat diegene die de uitlating heeft gedaan, wist of moest weten dat de uitlating kon beledigen of aanzetten tot haat.⁸⁸

In artikel 137c Sr zijn de delictsbestanddelen '*beledigend*' en '*context*' nog van belang.

Beledigen: Het bestanddeel '*belediging*' van een groep is in beginsel gelijk aan het bestanddeel '*belediging*' van een individu uit artikel 266 Sr. In eerste instantie wilde de wetgever alleen formele belediging strafbaar stellen om de openbare orde te beschermen. De gevoelens van een bepaalde groep deden er niet toe. Echter werd de term in de rechtspraak ruim geïnterpreteerd waardoor niet alleen de bewoordingen op zichzelf als beledigend kunnen worden gekwalificeerd, maar ook als het wat meer 'verpakt' zit in de uitlating. Onder belediging vallen onnodig grievende en nodeloos krenkende uitlatingen. Uitlatingen die bijvoorbeeld Moslims neerzetten als '*berberapen*', '*ratten*' of

⁸⁵ Leeuwestein 2016 p. 62 en 63

⁸⁶ HR 22 april 2014, ECLI:NL:HR:2014:952

⁸⁷ Leeuwestein 2016 p. 63 en 64

⁸⁸ Leeuwestein 2016 p. 64

‘verkrachters’ zijn beledigend in de zin van artikel 137c Sr. Ook de uitlating dat de Joden de Holocaust zouden hebben verzonnen, zou strafbaar kunnen worden gesteld op grond van belediging wegens ras.⁸⁹

Context: De context waarin een uitlating is gedaan, is erg van belang bij het bepalen of een uitlating al dan niet beledigend is. De context waarin de uitlating is gedaan, kan het beledigende karakter van een uitlating weg nemen. De Hoge Raad heeft in het Van Dijke arrest⁹⁰ en het Herbig arrest⁹¹ een driestappenmodel voor de contextuele weging ontwikkeld. Er dient allereerst te worden gekeken of de uitlating op zichzelf of in samenhang beledigend is voor een groep. Ten tweede wordt er gekeken of de uitlating belangrijk is in het maatschappelijk publieke debat, het een vorm is van artistieke expressie of dat de uitlating is gedaan in de context van geloofsovertuiging. Als dit het geval is dan valt het beledigende karakter weg. Tot slot wordt er bepaald of de uitlating niet onnodig grievend is. Indien dit het geval is, kan de uitlating toch als beledigend worden beschouwd.⁹² Ook een ludieke context van bijvoorbeeld een cabaretvoorstelling kan het beledigende karakter van een uitlating wegnemen. Dit wordt door de Hoge Raad ‘*humoristische exceptie*’ genoemd.⁹³

In artikel 137d Sr zijn de delictsbestanddelen ‘*aanzetten tot haat, discriminatie of geweld*’ nog van belang.

Aanzetten tot: Het delictsbestanddeel ‘*aanzetten tot*’ heeft veel te maken met de term ‘*opruien*’ uit artikel 131 Sr. Het is zowel bij opruien als bij aanzetten tot niet noodzakelijk dat mensen zich aangemoedigd voelen door de uitlatingen. Beide artikelen zijn gevaarzettingsartikelen. Dit houdt in dat bij de artikelen het voldoende is als er een gevaarlijke situatie is gecreëerd. Het is echter niet van belang of het gevaar ook daadwerkelijk is uitgekomen. Er dient rekening te worden gehouden met de verschillen tussen haat, discriminatie en geweld.

Haatzaaien wordt omschreven als:

*‘Het (opzettelijk) agiteren, door openlijk uiting te geven aan vijandschap of grove minachting.’*⁹⁴

In de literatuur wordt haatzaaien beschreven als een uiting die diepe afkeer geeft voor een groep mensen met de wil die groep te verdelgen. In de jurisprudentie wordt haatzaaien omschreven als een gevoel van afkeer tegen iemand en dat gevoel gaat gepaard met het verlangen om die persoon te zien neergaan. Tevens kan het gevoel gepaard gaan met de wens om de persoon te schaden. In de

⁸⁹ Leeuwestein 2016 p. 65 t/m 67

⁹⁰ HR 9 januari 2001, ECLI:NL:PHR:2001:AA9368

⁹¹ HR 14 januari 2003, ECLI:NL:PHR:2003:AE7632

⁹² Leeuwestein 2016 p. 70

⁹³ HR 29 november 2011, LJN BQ9001

⁹⁴ Leeuwestein 2016 p. 72

Wilderszaak uit 2011 is onder andere beslist dat de uitlating een krachtversterkend element dient te hebben. Dit houdt in dat in de uitlating ‘*voldoende krachtige termen*’ aanwezig dienen te zijn.⁹⁵ In plaats van het artikel duidelijker te maken, zorgt dit vereiste voor nog meer onduidelijkheid en maakt het het toetsen van de uitlating aan het artikel lastiger. Ook voor het aanzetten tot discriminatie is er in deze zaak beslist dat indien sprake is van aanzetten tot discriminatie de uitlating een ‘*grensoverschrijdend karakter*’ dient te hebben. Tot slot stelt het artikel aanzetten tot geweld strafbaar. Dit kan gaan om gewelddadigheden tegen personen of goederen zoals mishandeling of zaaksbeschadiging.⁹⁶

2.2.3. Tussenconclusie

Uit het bovenstaande blijkt dat artikel 137c en 137d Sr door de maatschappelijke ontwikkelingen binnen Nederland en de verplichtingen uit verdragen de nodige veranderingen hebben ondergaan. De ontwikkelingen van de artikelen zorgen voor discussies binnen de samenleving en staan vaak centraal in intense debatten waar het conflict tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen centraal staat. De artikelen 137c en 137d Sr hebben het discriminatieverbod uit artikel 1 Grondwet en de internationale verdragen, zoals het EVRM, als basis. Door de artikelen de afgelopen jaren steeds aan te passen en uit te breiden, hoopte de wetgever meer duidelijkheid te creëren. Echter wordt de invulling van de artikelen vaak doorgeschoven naar de rechter. Tevens zijn er de afgelopen jaren meer discriminatiegronden aan de artikelen toegevoegd. Dit heeft ervoor gezorgd dat er meer uitlatingen onder de artikelen zouden kunnen vallen die een discriminatoir karakter zouden kunnen hebben. Bij de beoordeling of er sprake is van belediging of haatzaaiing dient de rechter verschillende aspecten in acht te nemen. Belangrijke aspecten zijn de context waarin de uitlating is gedaan, of de uitlating krachtversterkende elementen bevat, er een tweedeling plaatsvindt of dat er sprake is van een opruiend karakter.

⁹⁵ Leeuwestein 2016 p. 72 en 73

⁹⁶ Leeuwestein 2016 p. 75

Hoofdstuk 3: Resultaten

In dit hoofdstuk zullen de resultaten worden besproken welke uit het jurisprudentieonderzoek hebben geleid. Met de resultaten uit het jurisprudentieonderzoek kunnen de praktijk gerelateerde deelvragen worden beantwoord. Hiermee kan in combinatie met de antwoorden van de theoretische deelvragen, de centrale vraag worden beantwoord. Het doel van het jurisprudentieonderzoek was om erachter te komen wat de overwegingen zijn van de rechter om te bepalen of een uitlating beledigend is of haat zaait ex. artikel 137c en 137d Sr om zodoende de grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen te achterhalen. Alvorens het bespreken van de resultaten, zal ik eerst de aanpak van het jurisprudentieonderzoek toelichten. Vervolgens volgen de resultaten per wetsartikel. Eerst zal ik de bevindingen inzake artikel 137c Sr bespreken en vervolgens de bevindingen inzake artikel 137d Sr. Tot slot zal ik een tussenconclusie geven inzake alle bevindingen uit het jurisprudentieonderzoek.

3.1. Aanpak jurisprudentieonderzoek

In totaal zijn er 25 uitspraken geanalyseerd. De 25 uitspraken zijn geselecteerd aan de hand van zoektermen, welke in de inleiding onder '*onderzoeksmethoden*' nader zijn toegelicht. Deze uitspraken waren relevant voor het onderzoek omdat zij betrekking hadden op het specifieke onderwerp dat centraal staat in dit onderzoek. 12 uitspraken gingen over artikel 137c Sr en 13 uitspraken gingen over artikel 137d Sr. In eerste instantie zouden er 30 uitspraken worden geanalyseerd, maar tijdens het onderzoek is gebleken dat enkele uitspraken niet relevant zijn, hetzelfde zijn of over een ander onderwerp gaan dat niet centraal staat in dit onderzoek. Daarom is ervoor gekozen om deze uitspraken weg te laten.

Zowel uitspraken waarin het ging om uitlatingen die zijn gedaan op het internet als uitspraken waarin het ging om uitlatingen die niet op het internet zijn gedaan, zijn geanalyseerd. De uitspraken zijn afkomstig van verschillende gerechtelijke instanties. Om een zo betrouwbaar en volledig mogelijk onderzoek te verrichten, heb ik alvorens het analyseren van de uitspraken een topiclijst opgemaakt en van elke uitspraak een samenvatting gemaakt. De topiclijst is alvorens het uitvoeren van het jurisprudentieonderzoek getoetst aan 5 uitspraken om zodoende te achterhalen of de topics relevant en voldoende waren. Een overzicht van alle uitspraken, samenvattingen en de gehele analyse treft u in bijlage II, III, IV, V, VI en VII.

Voor het analyseren van artikel 137c Sr is er gebruik gemaakt van de volgende topics: godsdienst, ras, levensovertuiging, seksuele gerichtheid, handicap, mondeling, geschrift, afbeelding, via internet, geslaagd beroep vrije meningsuiting, beledigend, context neemt beledigende karakter weg, onnodig grievend en oordeel rechter: belediging.

Deze topics zijn criteria waar de rechters rekening mee houden bij het vormen van hun beslissing. De resultaten die leiden uit deze analyse geven aan hoe vaak een bepaalde topic voorkomt in de geanalyseerde uitspraken. In de paragrafen over de bevindingen is daarom per topic ingegaan op de overwegingen van de rechter in opvallende zaken. Hierin worden voorbeelden van woorden en uitlatingen genoemd uit de uitspraken die de topic uitleggen en de overweging van de rechter illustreren. Dit is gedaan om zodoende de grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen te kunnen schetsen. Daarnaast zijn de zaken geanalyseerd aan de hand van vijf thema's om zodoende het thema dat het vaakst voorkomt in de uitlatingen te achterhalen. De thema's zijn: verwijzing of vergelijking met de Holocaust, de moslimgemeenschap scanderen, homoseksuelen scanderen, negroïde mensen scanderen en anders.

Voor het analyseren van artikel 137d Sr is er gebruik gemaakt van de volgende topics: godsdienst, ras, levensovertuiging, seksuele gerichtheid, handicap, mondeling, geschrift, afbeelding, via internet, geslaagd beroep vrije meningsuiting, aanzetten tot haat (krachtversterkend element), aanzetten tot discriminatie (ongelijke behandeling), aanzetten tot geweld (opruiend karakter), oordeel rechter: haatzaaien, oordeel rechter: haatzaaien én belediging, oordeel rechter: vrijgesproken van haatzaaien en oordeel rechter: louter belediging. In sommige zaken werd tevens belediging ex. artikel 137c Sr ten laste gelegd. Daarom is ervoor gekozen om dit ook mee te nemen in de analyse. In de volgende paragraaf zal worden ingegaan op de bevindingen per topic. Ook deze zaken zijn geanalyseerd aan de hand van eerdergenoemde vijf thema's om ook hier het thema dat het vaakst voorkomt in de uitlatingen te achterhalen.

Net zoals bij de analyse van artikel 137c Sr zullen de resultaten aangeven hoe vaak een bepaalde topic voorkomt in de geanalyseerde uitspraken. Daarom zal er in de paragrafen over de bevindingen per topic worden ingegaan op de overwegingen van de rechter in opvallende zaken. Er zijn voorbeelden van woorden en uitlatingen genoemd uit de uitspraken die de topic uitleggen en de overwegingen van de rechter illustreren. Dit is gedaan om zodoende de grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen te kunnen schetsen.

Zowel bij artikel 137c als 137d Sr hoeft er niet voldaan te zijn aan alle criteria, een combinatie hiervan is mogelijk, om een uitlating als beledigend en/ of haatzaaiend aan te merken.

3.2. Bevindingen jurisprudentieonderzoek

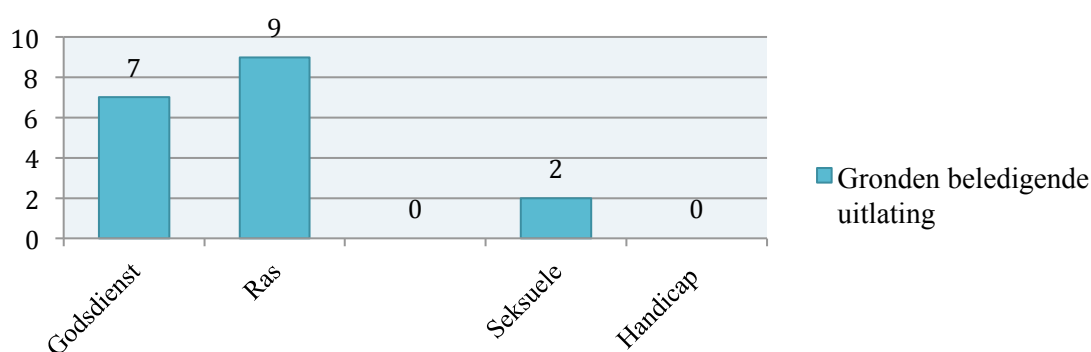
De bevindingen uit het jurisprudentieonderzoek zijn onderverdeeld in een aantal sub paragrafen. Per paragraaf zullen de bevindingen worden besproken. Ten eerste zal ik de bevindingen met betrekking tot artikel 137c Sr bespreken. Daarna zullen de bevindingen worden besproken met betrekking tot

artikel 137d Sr. Tot slot zal ik een tussenconclusie geven inzake alle resultaten van het jurisprudentieonderzoek.

3.3. Bevindingen groepsbelediging ex. artikel 137c Sr

Van de 25 geanalyseerde uitspraken gaan er 12 over groepsbelediging ex. artikel 137c Sr. Deze uitspraken heb ik geanalyseerd aan de hand van de eerdergenoemde topics. Een overzicht van de geanalyseerde uitspraken, de samenvattingen van de uitspraken en het schema met de overwegingen van de rechters voor het bepalen of een bepaalde uitlating beledigend is ex. artikel 137c Sr treft u in bijlage II, IV en VI.

3.3.1. Godsdienst, ras, levensovertuiging, seksuele gerichtheid of handicap

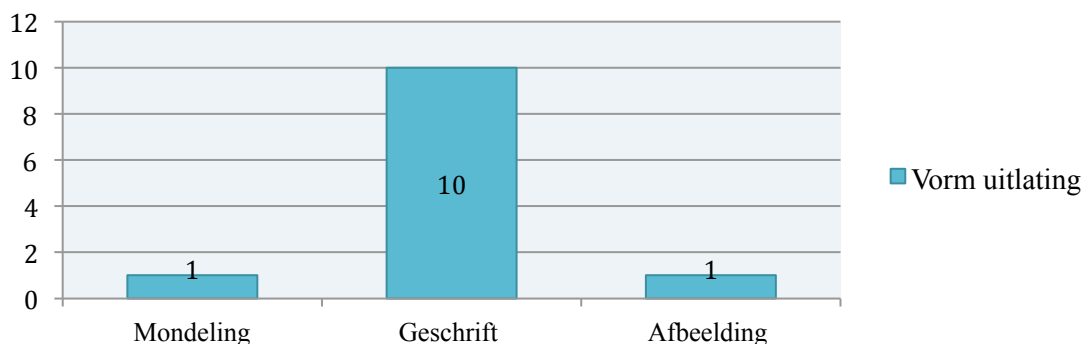

Tabel 1: Gronden beledigende uitlating

De rechter toetst op welke grond de desbetreffende uitlating is gedaan. Uit tabel 1 en bijlage VI blijkt dat het in 9 van de 12 zaken ging om een uitlating op grond van ras. In totaal gingen er 7 van de 12 zaken over uitlatingen op grond van godsdienst. Opvallend is dat in 4 van de 9 gevallen de rechter spreekt van een beledigende uitlating op grond van ras én godsdienst. In sommige zaken werden de gronden godsdienst en ras samengenomen en maakte de rechter hierin geen onderscheid. Uitlatingen op grond van ras werden het meeste gedaan. Bij het bepalen of een uitlating beledigend was voor een groep mensen op grond van ras toetste de rechter aan het IVUR waarin het begrip ‘ras’ nader wordt uitgelegd. Hierin wordt het begrip erg ruim uitgelegd en wordt er gelet op nationale afkomst, etnische afstamming en/of huidskleur. Opvallend is dat in de Wilders zaak, Wilders Marokkanen in zijn uitlating: ‘*Willen jullie in deze stad en in Nederland meer of minder Marokkanen?*’ niet aanmerkt als ras in de zin van artikel 137c en 137d Sr. De rechtbank oordeelde echter dat de trem Marokkanen verwijst naar de in het IVUR opgenomen afkomst, nationale afstamming en etnische afstamming. Voor de term ‘Turken’, ‘Albaniërs’, ‘Duitsers’ etc. zou hetzelfde gelden. Het gaat erom dat er met deze termen bedoeld wordt op een zekere etnische en nationale afstamming. De rassen en/ of godsdiensten die het vaakst in de uitspraken naar voren komen zijn het Jodendom en de Islam. Uit de geanalyseerde uitspraken blijkt tevens dat een uitlating niet louter op één grond beledigend hoeft te zijn. Een combinatie hiervan is mogelijk. Daarnaast betrof 2 van de 12 zaken uitlatingen op grond van seksuele

gerichtheid. Verder is gebleken dat er geen uitlatingen zijn gedaan op grond van levensovertuiging of handicap.

3.3.2. Mondeling, geschrift of afbeelding

Tabel 2: Vorm beledigende uitlating

Uit tabel 2 en uit bijlage VI blijkt dat de meeste uitlatingen gedaan zijn in de vorm van een geschrift. Dit gebeurde namelijk in 10 van de 12 zaken. Een geschrift kan zowel een Tweet zijn op Twitter, een reactie in een forum, een reactie of post op Facebook, een column of een andere geschreven vorm. Opvallend is dat een reactie op Facebook in veel zaken voorkwam. Een mondelinge uitlating kwam in 1 geval voor en betrof een rap. Echter is de raptekst ook op internet geplaatst door verdachte en zou er in beginsel tevens gesproken kunnen worden van geschrift. In deze zaak stond echter centraal dat het in eerste instantie ging om de mondelinge uitlatingen die verdachte deed in zijn rap en hiermee homoseksuelen en Joden beledigde. Een uitlating in de vorm van een afbeelding kwam in 1 van de 12 zaken voor. Het betrof een cartoon over Joden.

3.3.3. Uitlatingen via het internet

Uit de resultaten is gebleken dat beledigende uitlatingen voornamelijk via het internet geschieden. In 11 van de 12 zaken betrof het uitlatingen die gedaan zijn via het internet, zie bijlage VI. Voornamelijk social media blijkt een populaire vorm te zijn. Daarnaast kwamen fora en websites met een specifieke doelgroep ook voor. De rechter heeft in een aantal zaken wel overwogen of een bepaalde website of fora als 'openbaar' kon worden aangemerkt. Dit omdat deze gericht waren op een specifieke doelgroep of een deel alleen toegankelijk was voor leden. De mate van beslotenheid heeft invloed op het al dan niet voldaan zijn aan het bestanddeel 'openbaar'. Het internet is een grote rol gaan spelen bij het doen van discriminatoire uitlatingen.

3.3.4. Geslaagd beroep op de vrijheid van meningsuiting

In 1 van de 12 zaken was er sprake van een geslaagd beroep op de vrijheid van meningsuiting. Dit betrof uitlatingen die zijn gedaan in de vorm van een column. De Hoge Raad oordeelde dat een column vaak het karakter heeft van korte, betrekkelijk oppervlakkige en enigszins ironische

beschouwing waarbij overdrijving niet wordt geschuwd en die bovendien provocerend en choquerend kunnen zijn. Verdachte zou de grens van de vrijheid van meningsuiting niet hebben overschreden en een beroep op de vrijheid van meningsuiting was dan ook geslaagd. In de andere zaken oordeelde de rechter dat een inbreuk op de vrijheid van meningsuiting van verdachte rechtvaardig en noodzakelijk was in een democratische samenleving. Een beroep op de vrijheid van meningsuiting slaagde daarom ook niet. Een beperking van de vrijheid van meningsuiting werd getoetst aan artikel 10 lid twee EVRM en de jurisprudentie van het EHRM. Wat opvalt is dat de rechter overweegt of de plaatsing van de uitlating een dringende maatschappelijke noodzaak betreft. Indien dit niet het geval is wordt een inbreuk op de vrijheid van meningsuiting gerechtvaardigd. Tevens wordt er rekening gehouden met de *'functie'* van de verdachte. Een journalist, politicus of kunstenaar heeft een grotere mate van bescherming. Dit blijkt tevens uit de Wilders zaak. Hierin oordeelde de rechter dat hij wel de ten laste gelegde feiten heeft begaan, maar niet werd gestraft omdat hij genoeg zou zijn gestraft door de veroordeling als politicus. Tevens worden uitlatingen die zijn gedaan in de context van godsdienst en godsdienstbeleving eerder aangemerkt als vrijheid van meningsuiting. In één zaak oordeelde de rechter dan ook dat de uitlating: *'Homoseksualiteit is een verwerpelijke, abnormale, perverse en ziekelijke afwijking, het is funest voor de mensheid, het is onnatuurlijk en het dreigt de mensheid met uitsterving als het zich verder verspreid'* niet beledigend was omdat dit onder de vrijheid van meningsuiting viel in de context van zijn godsdienst. Opvallend is dat de rechter heel streng is bij het beoordelen van een geslaagd beroep op de vrijheid van meningsuiting. Hij overweegt hierbij de belangen van verdachte en de belangen van de groep en de samenleving als geheel. In 11 van de 12 zaken prevaleren de belangen en rechten van de groep en samenleving als geheel boven het recht van vrije meningsuiting van verdachte.

3.3.5. Beledigend

In 12 van de 12 zaken oordeelde de rechter dat de uitlatingen op zichzelf beledigend zijn. De rechter toetst de uitlatingen aan de hand van een drie- stappenmodel⁹⁷ en de eerste stap van het model is het beoordelen of de uitlatingen op zichzelf beledigend zijn. In alle zaken heeft de rechter geoordeeld dat de uitlatingen op zichzelf beledigend zijn. Hij beoordeelt dit aan de hand van de feitelijke bewoordingen van de uitlatingen, of de uitlatingen krenkend en kwetsend zijn voor de desbetreffende groep of dat de uitlatingen de groep in diskrediet brengen of aantasten in hun eigenwaarde. Indien hier sprake van is dan is er sprake van een op zichzelf beledigende uitlating. In alle zaken was dit het geval. Woorden als *'abfüren'* of iets van dergelijke strekking die naar de Holocaust verwijzen of hiermee een vergelijking maken, worden in alle zaken als beledigend aangemerkt. Denk hierbij aan woorden als: *'gas'*, *'vergassen'*, *'vermoorden'*, *'uitroeien'*, *'in kampen opsluiten en laten sterven als*

⁹⁷ NB: Het drie-stappenmodel houdt in dat de rechter toetst of een bepaalde uitlating beledigend is door eerst te toetsen of de uitlating op zichzelf beledigend is, vervolgens toetst hij of de context waarin de uitlating is gedaan het beledigende karakter van de uitlating kan wegnemen en tot slot toetst hij of de uitlating onnodig grievend is. De laatste stap wordt in sommige gevallen weggelaten als er geen sprake is van een context die het beledigende karakter van de uitlating wegneemt.

zwerfhonden, *wegvoeren*, Joden vergelijken met *'ziozwijnen'*, *'zionisten'* en *'landverraders'*. Tevens worden uitlatingen die gaan over een groep en woorden bevatten als *'berberapen'*, *'verkrachters'*, *'ratten'*, *'slavenhandelaren'*, *'schorem'*, *'onttuig'* en *'kruipende dieren'* als beledigend aangemerkt. Niet iedereen laat zich met precies dezelfde woorden uit, maar woorden van gelijke strekking worden door de rechter in alle zaken als op zichzelf beledigende uitlatingen beschouwd.

3.3.6. Context neemt het beledigende karakter van de uitlatingen weg

Stap twee van het drie-stappenmodel is het beoordelen of de context het beledigende karakter van de uitlating wegneemt. In 4 van de 12 zaken betrof het een context die het beledigende karakter van de uitlatingen wegnam. In 3 van de 4 gevallen ging het om uitlatingen die zijn gedaan in het kader van het maatschappelijke/ publieke debat. Deze context rechtvaardigt choquerende, verontrustende, kwetsende en enigszins beledigende uitlatingen omdat hiermee een discussie wordt uitgelokt. In 1 zaak betrof het uitlatingen in de vorm van een column. Deze vorm kenmerkt zich door zijn vaak korte, betrekkelijk oppervlakkige en enigszins ironische beschouwing waarbij overdrijving niet wordt geschuwd en die bovendien provocerend en choquerend kunnen zijn. De context nam in deze zaak het beledigende karakter van de uitlatingen weg. In alle andere zaken was er geen sprake van een context die het beledigende karakter van de uitlatingen wegnam. Andere mogelijke contexten zijn de artistieke expressie en de vrijheid van godsdienst. Opvallend is dat de rechter in heel weinig gevallen oordeelt dat er sprake is van een context die het beledigende karakter wegneemt. Het is iets wat weinig voorkomt en streng wordt getoetst.

3.3.7. Onnodig grievende uitlatingen

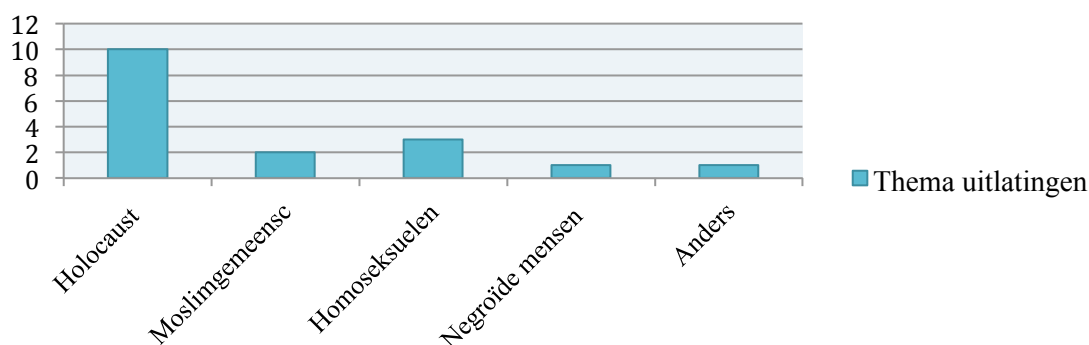
De derde stap van het drie-stappenmodel is het beoordelen of de uitlating onnodig grievend is. In 9 van de 12 zaken oordeelde de rechter dat de uitlatingen onnodig grievend zijn. Dit houdt in dat in deze gevallen de uitlatingen alsnog als beledigend kunnen worden beschouwd ongeacht de context waarin ze zijn gedaan. In 2 van de 12 zaken heeft de rechter niet getoetst aan de derde stap aangezien er geen sprake was van een context die het beledigende karakter van de uitlating wegnam en hij dit niet nodig achtte. In 1 zaak oordeelde de rechter dat de uitlatingen niet onnodig grievend zijn en dat de context, de vorm van een column, het beledigende karakter wegnam. Een uitlating is volgens de rechter onnodig grievend als deze onnodig kwetsend, beledigend, pijnlijk of krenkend is. De rechter overwoog in 1 zaak dat verdachte ook neutralere, niet-kwetsende bewoordingen kon gebruiken en de uitlatingen indruisen tegen de grondbeginselen van de Nederlandse rechtstaat en de Grondwet. Verdachte had bewust gekozen voor kwetsende uitlatingen die niet nodig waren en hierdoor dus als onnodig grievend beschouwd konden worden. De uitlatingen gingen over Joden die werden omschreven als *'wreedste en misdadigste slavenhandelaren'*, personen met een *'slechte inborst'* die *'ons in de kont naaien'* en die *'30 miljoen onschuldige Christelijke, Russische kinderen, vrouwen en mannen (hebben) misbruikt, verkracht, vermoord en verhongerd'*. Joden zouden *'aanhangsels'* zijn

tegen wie *'onze christelijke cultuur moet (worden) beschermd'* en zij zouden anderen ten onrechte willen overtuigen van het bestaan van de holocaust en gaskamers en om die reden zou er sprake zijn van *'Joodse satanische aanvallen'* en *'Joodse zwendel'*. Deze uitlatingen achtte de rechter als onnodig grievend. Uitlatingen van gelijke strekking zouden als onnodig grievend kunnen worden beschouwd.

3.3.8. Oordeel rechter: belediging

In 11 van de 12 zaken heeft de rechter geoordeeld dat er sprake is van belediging ex. artikel 137c Sr. Hij heeft de bovenstaande aspecten in acht genomen om te beoordelen of er sprake is van beledigende uitlatingen in de zin van artikel 137c Sr. In 1 zaak oordeelde de rechter dat er geen sprake was van belediging omdat de context het beledigende karakter van de uitlatingen wegnam en de uitlatingen niet onnodig grievend waren. Opvallend is dat de beledigende uitlatingen met name gericht zijn op Joden, Moslims en homoseksuelen. Antisemitistische, Islamofobe en homofobe uitlatingen worden vrijwel in alle gevallen door de rechter beoordeeld als beledigend in de zin van artikel 137c Sr. Ook vergelijkingen en verwijzingen naar de Holocaust en alle andere tragedies uit de Tweede Wereldoorlog acht de rechter niet toepasselijk in de huidige democratische samenleving.

3.3.9. Thema's

Tabel 3: Thema beledigende uitlating

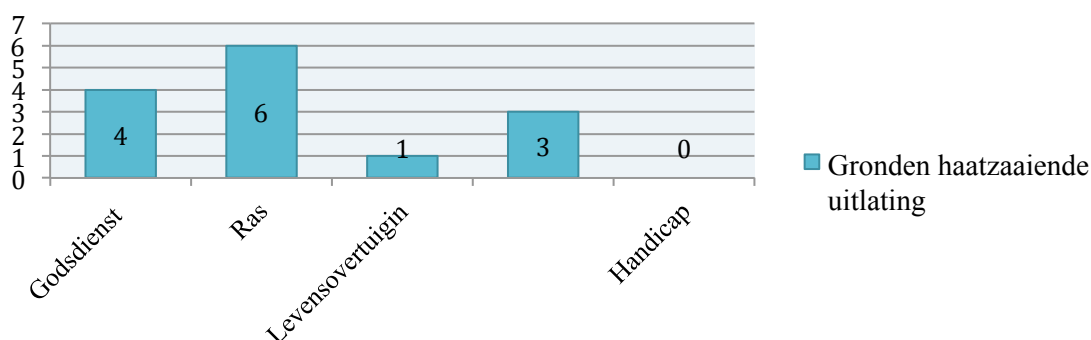
Uit bovenstaande tabel blijkt dat het thema: verwijzing of vergelijking met de Holocaust het vaakst voorkomt in de geanalyseerde zaken. In 10 van de 12 zaken ging het om uitlatingen die betrekking hebben op de Holocaust en andere gruwelijkheden uit de Tweede Wereldoorlog. De uitlatingen hadden met name betrekking op de Joden of vergeleken Moslims met Joden. Uitlatingen als *'Ik heb 1000 kuub gas klaar staan voor alle Likudniks en wat mij betreft worden alle zionistenzwijnen opgesloten in sterfkampen'*, *'Ik haat die fucking joden nog meer dan de nazi's'* en *'Verdom de joden en schop ze het land uit'* worden door de rechter als beledigend aangemerkt. 2 van de 12 zaken hadden als thema de moslingemeenschap scanderen. Er werd verwezen naar de godsdienst, het uiterlijk, land van herkomst of de identiteit van deze groep mensen. Moslims werden vergeleken met *berberapen*, *verkrachters*, *ratten* en *Joden*. De rechter oordeelde uitlatingen met deze woorden, of van gelijke strekking, als beledigend. In 3 van de 12 zaken werden homoseksuelen gescandeerd. Uitlatingen als

‘flikkers geef ik geen hand’ of uitlatingen die impliceren dat homoseksuelen minder zijn dan heteroseksuelen worden als beledigend aangemerkt door de rechter. In 2 zaken werden negroïde mensen gescandeerd. Hier betrof het uitlatingen als *‘Roetmoppen horen met een banaan de boom in, niet op het voetbalveld’* en uitlatingen die negroïde mensen vergeleken met *in het oerwoud kruipende, vieze dieren*. In 1 zaak ging het om een andere soort belediging namelijk allochtonen. In deze uitlating werd er niet specifiek een verwijzing gemaakt naar een bepaald ras en/ of godsdienst, maar sprak verdachte over *‘allochtone vrouwen’* en *‘allochtonen’*.

3.4. Bevindingen haatzaaien ex. artikel 137d Sr (soms ook artikel 137c Sr)

Van de 25 geanalyseerde uitspraken gaan er 13 over haatzaaien ex. artikel 137d Sr. Deze uitspraken zijn geanalyseerd aan de hand van de eerdergenoemde topics. Een overzicht van de geanalyseerde uitspraken, de samenvattingen van de uitspraken en het schema met de overwegingen van de rechters voor het bepalen of een bepaalde uitlating haat zaait ex. artikel 137d Sr treft u in bijlage III, V en VII.

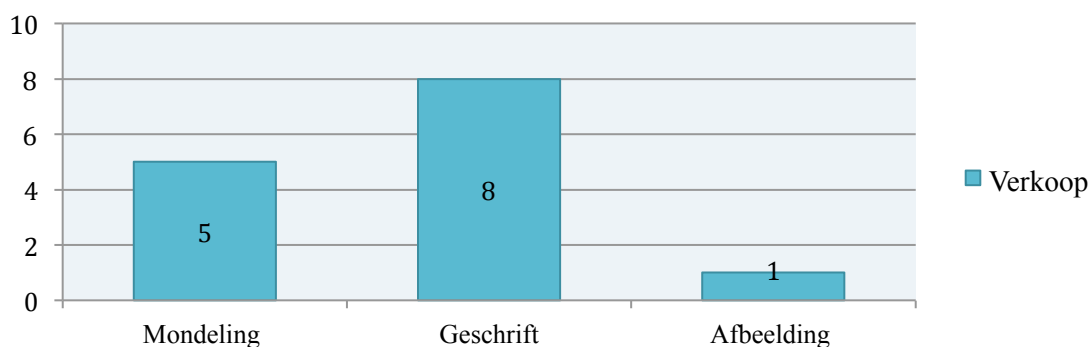
3.4.1. Godsdienst, ras, levensovertuiging, seksuele gerichtheid of handicap

Tabel 3: Gronden haatzaaiende uitlating

Uit tabel 3 blijkt dat in 6 van de 12 zaken de uitlating was gedaan op grond van ras. Ook hier is opvallend dat de uitlatingen met name gericht zijn op Joden en Moslims. In 4 van de 12 zaken betrof het uitlatingen op grond van godsdienst. In 1 zaak sprak de rechter van zowel haatzaaiing op grond van godsdienst als op grond van levensovertuiging. Hierin maakte de rechter geen onderscheid. Bij het bepalen of een uitlating haat zaait op grond van ras toetst de rechter eveneens aan het IVUR waarin het begrip *‘ras’* nader wordt uitgelegd. In 3 van de 12 zaken betrof het uitlatingen op grond van seksuele gerichtheid. Wederom gingen er geen zaken over uitlatingen op grond van handicap. Uit de geanalyseerde uitspraken blijkt dat ook een haatzaaiende uitlating niet louter betrekking hoeft te hebben op één grond. Een combinatie van gronden is mogelijk.

3.4.2. Mondeling, geschrift of afbeelding

Tabel 4: Vorm haatzaaiende uitlating

Uit tabel 4 en uit bijlage VII blijkt dat de meeste uitlatingen gedaan werden in de vorm van een geschrift dit gebeurde namelijk in 8 van de 12 zaken. Een geschrift kan in vele hoedanigheden voorkomen. Zo kan een geschrift een Tweet op Twitter zijn, een reactie in een forum, een reactie of post op Facebook, een column of geschreven geschriften op papier of de computer. Mondelinge uitlatingen kwamen in 5 van de 12 gevallen voor. In 1 zaak ging het om uitlatingen in de vorm van een afbeelding. Verdachte had posters achter zijn raam geplakt met daarop een afbeelding van een kerk omringd met vlammen met daarbij de woorden *'burn the'* en een plaatje met daarop een kruis met daarachter een = teken gevolg door een hakenkruis. Tevens twee afbeeldingen waarop zichtbaar een Christelijk kruis met daarover een zogenoemd verbodsteken met het bijschrift *'Bad Religion'*. Dit achtte de rechter haatzaaiend, meer specifiek oordeelde hij dat de uitlatingen andere mensen aanzet tot gewelddadig optreden. In 1 zaak werd een pamflet door de rechter als geschrift aangemerkt en niet als afbeelding. In een andere zaak oordeelde de rechter dat een uitlating zowel mondeling als schriftelijk was gedaan. Dit betrof een toespraak die later door verdachte ook op Facebook was geplaatst.

3.4.3. Uitlatingen via het internet

In 6 van de 13 geanalyseerde zaken waren de uitlatingen gedaan op het internet. In 7 van de 12 gevallen niet. Dit komt echter omdat hiervan in 4 van de 13 de uitlatingen mondeling zijn gedaan en verder niet schriftelijk zijn geopenbaard. Tevens ging het in 1 zaak om afbeeldingen die voor het raam werden geplakt en antisemitistische uitlatingen betroffen. Deze afbeeldingen werden echter niet verder geopenbaard op het internet. Ook waren er 2 zaken waarin de uitlatingen gedaan werden in de vorm van een geschrift, in de ene zaak ging het om uitlatingen die gevonden waren in bestanden op de computer en USB sticks van verdachte en medeverdachten en die verspreid werden binnen de organisatie en in de andere zaak betrof het een pamflet dat werd verspreid tijdens een demonstratie. Echter valt ook hier op dat men toch vaak uitlatingen doet via het internet.

3.4.4. Geslaagd beroep op de vrijheid van meningsuiting

In geen van de zaken was er sprake van een geslaagd beroep op de vrijheid van meningsuiting. In alle zaken was de rechter van mening dat de verdachte de grens van de vrijheid van meningsuiting had overschreden en een beroep op de vrijheid van meningsuiting niet slaagde. De rechter oordeelde dat een inbreuk op de vrijheid van meningsuiting rechtvaardig en noodzakelijk is in een democratische samenleving. Een beperking op de vrijheid van meningsuiting werd getoetst aan artikel 10 lid twee EVRM. De rechter heeft in alle uitspraken geoordeeld dat er sprake was van haatzaaien en/ of beledigen in de zin van artikel 137d en/ of 137c Sr. Hij achtte de belangen van de groep en de samenleving als geheel belangrijker dan de belangen van de verdachte.

3.4.5. Aanzetten tot haat (krachtversterkend element)

Haatzaaien kan voorkomen in drie vormen: aanzetten tot haat, discriminatie en/ of geweld. In 6 van de 13 uitspraken oordeelde de rechter dat er sprake was van aanzetten tot haat. Voor het aanzetten tot haat oordeelde de rechter dat er een krachtversterkend element aanwezig moet zijn. Dit vereiste is afkomstig uit de jurisprudentie alsmede de literatuur. Dit houdt in dat er een *'extreme emotie van diepe afkeer en vijandigheid'* aanwezig moet zijn. In de Wilders zaak is hier diep op ingegaan. Het aanzetten tot haat gaat verder dan de belediging uit artikel 137c Sr. Waar belediging ziet op het neerhalen van de desbetreffende groep mensen en het krenken en kwetsen van die groep, ziet het aanzetten tot haat op het wegnemen van alle respect tegenover de groep en het aantasten van het bestaansrecht van die groep. In 5 van de 6 zaken zetten de uitlatingen naast haat ook aan tot discriminatie. In 4 van de 6 zaken zetten de uitlatingen tevens aan tot geweld. Opmerkelijk is dat bepaalde uitlatingen dus zowel kunnen aanzetten tot haat als discriminatie als geweld. Een combinatie hiervan is mogelijk. In 1 zaak gebruikte een verdachte de letterlijke woorden *'verachten'* en *'haten'*. De rechter oordeelde dat verdachte met het gebruik van deze woorden bewust had moeten zijn van het haat zaaiende en discriminerende karakter van deze woorden. In 1 zaak wordt verdachte vrijgesproken van het aanzetten tot haat. De rechter is van mening dat de woorden weliswaar grof en kwetsend zijn, maar een opruiend karakter ontbreekt. Voor de lezer zou het duidelijk zijn dat het gaat om een sarcastisch artikel en niet om gemeente beschuldigingen. Het gevaar dat mensen anderen door dit artikel gaan achterstellen ontbreekt. Voor de exacte uitlatingen verwijs ik u naar bijlage V, uitspraak 6.

3.4.6. Aanzetten tot discriminatie (ongelijke behandeling)

In 8 van de 13 zaken ging het om aanzetten tot discriminatie. In 4 van de 8 zaken was er tevens sprake van aanzetten tot haat en in 3 van de 8 zaken was er ook sprake van aanzetten tot geweld. Als er sprake is van aanzetten tot discriminatie dient er een ongelijke behandeling plaats te vinden. Er dient een tweedeling plaats te vinden door de uitlating, een gevoel van *'wij'* tegen *'zij'*. Opvallend is dat de rechter in de geanalyseerde zaken het aanzetten tot discriminatie veel beperkter uitlegt dan het aanzetten tot haat. Wellicht heeft dit ermee te maken dat de jurisprudentie afkomstig van het EHRM

vaker spreekt van *'hate speech'* oftewel het aanzetten tot haat dan het aanzetten tot discriminatie. In de Wilders zaak oordeelde de rechter daarnaast dat het opruiende karakter van de uitlatingen andere personen hiermee aanzet tot het discrimineren van een bepaalde bevolkingsgroep, in dit geval Marokkanen. De uitlatingen dienen dus tevens een opruiend karakter te hebben dat andere personen aanzet tot het discrimineren van een bepaalde groep. Uitlatingen als: *'moge Allah ze bestraffen en laten lijden, ameen'* en *'In Raqqa krijg je als homo gratis vlieglessen van IS! En dat allemaal zonder vleugels of een vliegtuig! Alle homo's kunnen zich aanmelden'* worden door de rechter als aanzetten tot discriminatie beschouwd. In een andere zaak oordeelde de rechter dat het neerzetten van homoseksuelen als *'vieze mannetjes'*, *'dominante, agressieve personen met een seksuele afwijking aan wie men een hekel mag hebben'* eveneens aanzet tot discriminatie. De uitlatingen zouden homoseksuelen in diskrediet brengen en aantasten in hun eigenwaarde. Tevens zetten zij het publiek aan om homoseksuelen aan te pakken, te bestrijden en hun verblijf tegen te gaan. Woorden van gelijke strekking zouden tevens kunnen aanzetten tot discriminatie.

3.4.7. Aanzetten tot geweld (opruiend karakter)

In 6 van de 13 zaken was er sprake van aanzetten tot geweld. In 4 van de 6 gevallen was er tevens sprake van aanzetten tot discriminatie en in 1 geval was er sprake van aanzetten tot haat en aanzetten tot geweld. Wat opvalt is dat het bij het aanzetten tot geweld de uitlatingen een opruiend karakter dienen te hebben. De uitlating moet mensen opruien om geweld te plegen tegen de desbetreffende groep. In de geanalyseerde zaken heeft de rechter de uitlatingen getoetst aan het al dan niet aanwezig zijn van een opruiend karakter. Uit de analyse valt echter niet duidelijk op te maken op welke grond het meest wordt aangezet tot geweld. Dit verschilt per geval. In 1 uitspraak oordeelde de rechter dat de uitlating: *'Karabag ermeniye mezarolacak'* (vertaald in het Nederlands: Karabach zal het graf van de Armeniërs worden en/of Karabach wordt het graf van de Armeniërs) aanzette tot geweld. Niet alleen de exacte woorden hadden een opruiend karakter, maar verdachte uitte zich tevens met een tot vuist gebalde hand. Verdachte had met stemverheffing gesproken en andere mensen opgejut. In een andere zaak betrof het uitlatingen die: *'wijst op de verplichting de ongelovigen te haten, hun vijandschap te tonen, hen te verafschuwen, een afkeer van hen te hebben en hen te bestrijden, dood of levend.'* Deze uitlating zet mensen aan tot gewelddadig optreden tegen een groep wegens hun godsdienst of levensovertuiging. Uitlatingen die een opruiend karakter hebben en woorden bevatten die te maken hebben met geweld, vermoorden, bestrijden en de dood of iets van gelijke strekking worden door de rechter als aanzetten tot geweld beschouwd.

3.4.8. Oordeel rechter: haatzaaien

In 5 van de 13 uitspraken oordeelde de rechter dat er louter sprake was van haatzaaien. Opmerkelijk is dat als het gaat om aanzetten tot geweld met een andere vorm van haatzaaien er in 5 gevallen door de rechter werd geoordeeld dat er louter sprake is van haatzaaien en dus niet van belediging. In 1 zaak

oordeelde de rechter dat er sprake was van haatzaaien én belediging. Dit betrof uitlatingen die zowel aanzetten tot haat, discriminatie en geweld. Uit de geanalyseerde uitspraken blijkt dat de rechter ‘haatzaaien’ niet als één begrip beschouwd. Hij maakt een onderscheid tussen aanzetten tot haat, discriminatie en/of geweld. Een combinatie is mogelijk, maar hij benoemt ze wel apart en de uitlatingen worden getoetst aan verschillende criteria zoals eerder besproken. Uitlatingen die een opruiend karakter hebben, een ongelijke behandeling impliceren en een tweedeling maken of krachtversterkende elementen bevatten worden door de rechter als haatzaaiend aangemerkt.

3.4.9. Oordeel rechter: haatzaaien én belediging

In 6 van de 13 zaken oordeelde de rechter dat er zowel sprake was van haatzaaien als van belediging. Opvallend is dat de OvJ in veel gevallen zowel haatzaaien als groepsbelediging ten laste legt. De rechter toetst de uitlatingen dan aan het drie-stappenmodel. Er is geen opvallende zaak waarin de rechter duidelijk oordeelt waarom hij heeft gekozen voor zowel haatzaaien als beledigen. Uit de uitspraken blijkt dat het sterk afhangt van het ten laste gestelde en de omstandigheden van het geval.

3.4.10. Oordeel rechter: vrijgesproken van haatzaaien

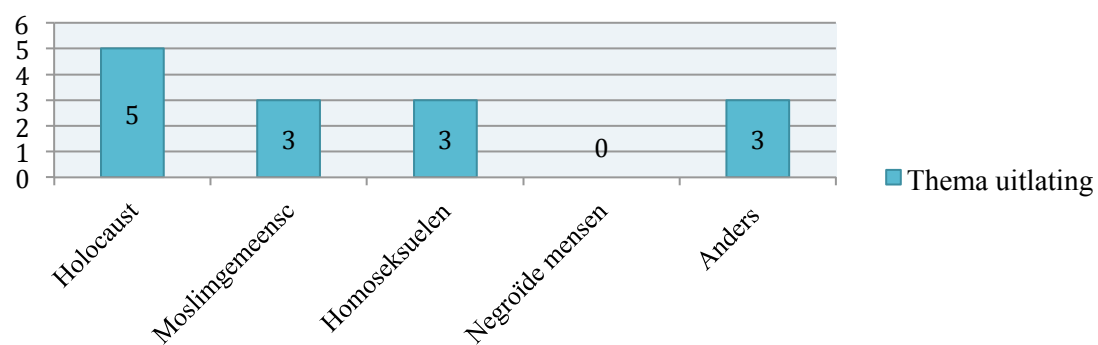
In 2 zaken is de verdachte vrijgesproken van haatzaaien. In 1 zaak heeft de uitlating ‘*Ok mensen de oven staat aan, kom maar met de eerste!!*’ niet aangezet tot gewelddadig optreden tegen een groep mensen of diens goed. In deze zaak komt dat doordat verdachte niet willens en wetens zou hebben aangespoord tot geweld. Tevens heeft hij afstand gedaan van de uitlatingen. Verdachte werd dan ook vrijgesproken voor het haatzaaien. Het argument dat verdachte met deze uitlating andere mensen wilde uitnodigen om pizza bij hem te komen eten, slaagde echter niet. In de andere zaak zijn de uitlatingen, die regelrecht uit het boek *Mein Kampf* kwamen, niet als haatzaaiend beschouwd door de rechter. Dit omdat de woorden weliswaar grof en kwetsend zijn, maar een opruiend karakter ontbreekt. Voor de lezer zou het duidelijk zijn dat het gaat om een sarcastisch artikel in provocerende toonzetting en niet om gemeente beschuldigingen. Het gevaar dat mensen anderen door dit artikel zouden gaan achterstellen ontbreekt.

3.4.11. Oordeel rechter: louter belediging

In 2 van de 13 zaken oordeelde de rechter dat er louter sprake was van belediging. In deze zaken werd verdachte vrijgesproken van het haatzaaien. In de eerste zaak heeft verdachte de uitlating ‘*Ok mensen de oven staat aan, kom maar met de eerste!!*’ gedaan. De rechter oordeelde dat verdachte niet heeft aangezet tot gewelddadig optreden tegen een groep mensen of diens goed. Verdachte zou niet willens en wetens hebben aangespoord tot geweld. Tevens heeft hij afstand gedaan van de uitlatingen. Verdachte werd dan ook vrijgesproken voor het haatzaaien. Er was echter wel sprake van belediging omdat de uitlating geplaatst was op een openbare Facebookpagina, zeer kwetsend is en niet past binnen een samenleving waarin iedereen zich, ongeacht ras, geaardheid, godsdienst of geloofsovertuiging veilig moet voelen en van zijn vrijheden kan genieten. De rechter heeft hierbij het

drie-stappenmodel toegepast en oordeelde dat de uitlating verwijst naar de Tweede Wereldoorlog, de eigenwaarde aantast van de groep en deze in diskrediet brengt. De context neemt het beledigende karakter weg. De uitlating is gedaan in het kader van een maatschappelijk/ publiek debat. Echter is de uitlating onnodig grievend en het druist in tegen de democratische rechtstaat. Met deze woorden heeft verdachte volgens de rechter de grens van de vrijheid van meningsuiting overschreden. In de andere zaak oordeelt de rechter dat er louter sprake is van belediging omdat de uitlatingen, die rechtstreeks afkomstig zijn uit het boek *Mein Kampf*, een opruiend karakter ontbreken. De uitlatingen zijn wel beledigend voor Joden omdat ze op zichzelf beledigend zijn. De context ontnemt daarnaast het beledigende karakter niet weg en de uitlatingen dragen niets bij aan het maatschappelijk debat. Tot slot zijn de uitlatingen onnodig grievend en verdachte had willens en wetens de kans aanvaard dat zijn uitlatingen een groot publiek zouden bereiken omdat hij het op internet heeft geplaatst. De rechter oordeelt dan ook dat er wel sprake is van belediging.

3.4.12. Thema's

Tabel 5: Thema uitlating

Uit bovenstaande tabel blijkt dat het thema: verwijzing of vergelijking met de Holocaust het vaakst voorkomt in de geanalyseerde zaken. In 5 van de 13 zaken ging het om uitlatingen die betrekking hebben op de Holocaust of hiermee een vergelijking maken. In 1 zaak heeft verdachte posters achter het raam geplakt en hij wilde hiermee het Christendom vergelijken met het Nazisme. Opvallend is dat ook hier de uitlatingen met name gericht zijn tegen Joden. In 3 van de 13 zaken was het thema het scanderen van de moslimgemeenschap. De uitlatingen van Wilders zijn duidelijk gericht op Moslims, namelijk Marokkanen. Zijn uitlating *'Willen jullie meer of minder Marokkanen?'* zorgt voor een tweedeling 'wij' tegen 'zij'. Daarnaast heeft een verdachte in 1 zaak de uitlating: *'Een andere reden om moslims te verachten en te haten is hun krankzinnige ideologie. Want het is nooit de religie van vrede'* gedaan. Deze uitlating scandeert de moslimgemeenschap en richt zich op hun gemeenschappelijke godsdienst, de Islam. In 3 van de 13 zaken waren de uitlatingen gericht op het scanderen van homoseksuelen. In 1 zaak deed verdachte een reeks aan uitlatingen gericht tegen homoseksuelen. Hij gebruikte woorden als: *'dominante homofielen'*, *'agressieve homofielen'*,

'seksuele afwijkingen', 'homofiel', 'vieze mannetjes en vrouwtjes' en 'pedo's'. De uitlatingen zijn gericht tegen de seksuele gerichtheid van deze groep mensen. In 0 zaken betrof het uitlatingen met het thema: negroïde mensen scanderen. Tot slot kwam er in 3 van de 13 zaken een ander thema naar voren. Dit betrof uitlatingen over ongelovigen en Armeniërs. De uitlatingen hadden betrekking op het hebben van geen geloof of het hebben van een geloof dat haaks op het geloof van verdachte staat. Tevens werd er in 1 zaak uitlatingen gedaan die gericht waren tegen Armeniërs. Dit omdat er in deze zaak sprake was van een demonstratie met betrekking tot een conflict dat al jaren aan de gang is. Opvallend is dat ook bij haatzaaien het thema dat het vaakst voorkomt het thema van de Holocaust is. Verdachten hebben met enige regelmaat verwijzingen of vergelijkingen gemaakt met de Holocaust. De rechter heeft in deze zaken dan ook geoordeeld dat dit soort uitlatingen ongepast zijn in een democratische samenleving en als haatzaaien dienen te worden aangemerkt.

3.5. Tussenconclusie

Na het analyseren van alle uitspraken is naar voren gekomen dat zowel bij groepsbelediging ex. artikel 137c Sr als haatzaaien ex. artikel 137d sr de uitlatingen voornamelijk gedaan werden op grond van het ras. De rassen die het vaakst ter sprake zijn gekomen zijn de Joden en de Moslims. De rechter toetst de uitlatingen als het gaat om het ras aan het IVUR waarin het begrip nader wordt uitgelegd. Opvallend is dat uitlatingen niet louter op een grond hoeven te zijn gedaan. Een combinatie hiervan is mogelijk.

De uitlatingen zijn daarnaast het meeste in schriftelijke vorm gedaan. Dit betrof voornamelijk reacties of posts op Facebook, een reactie op een forum op internet, een Tweet of een geschreven tekst op een website. Dit brengt mij op het volgende punt. Opgevallen is dat de uitlatingen met name gedaan zijn op het internet. Het internet blijkt een makkelijke manier te zijn om vrijelijk een mening te uiten. Daarnaast kan hiermee een groot publiek worden bereikt.

Met betrekking tot belediging heeft de rechter de uitlatingen getoetst aan het drie-stappen model waarin hij overweegt of de uitlatingen op zichzelf beledigend zijn, de context waarin de uitlatingen zijn gedaan het beledigende karakter van de uitlatingen wegneemt en of dat de uitlatingen onnodig grievend zijn. Geconcludeerd kan worden dat de *'functie'* van de verdachte hierin een rol speelt, uitlatingen die in het kader van een maatschappelijk debat, artistieke expressie of uitoefening van het geloof zijn gedaan kunnen het beledigende karakter van de uitlating wegnemen tenzij zij onnodig grievend zijn. Uitlatingen die woorden bevatten die antisemitistisch, Islamofobisch of homofobisch zijn, worden door de rechter vrijwel altijd als beledigend aangemerkt.

Haatzaaien kan in drie vormen voorkomen namelijk aanzetten tot haat, discriminatie en/ of geweld. Bij aanzetten tot haat moet er sprake zijn van een krachtversterkend element. Woorden als *'haten'*, *'verachten'* of *'bestrijden'* zijn hier voorbeelden van. Bij aanzetten tot discriminatie moet er sprake zijn van een ongelijke behandeling. Uit de uitlating moet blijken dat het gaat om *'wij'* tegen *'zij'*. Als

uitlatingen aanzetten tot geweld moeten zij een opruiend karakter hebben. Dit houdt in dat de uitlating mensen opjut en aanzet tot het plegen van geweld tegen een groep mensen of diens goed. Het spreken met stemverheffing of het tonen van intimiderende gebaren, zoals een gebalde vuist kan ook van belang zijn.

Tevens valt te concluderen dat een beroep op de vrijheid van meningsuiting bijna niet slaagt. De rechter acht de vrijheid van meningsuiting als een groot goed, maar het mag de rechten en vrijheden van andere mensen niet schaden. Tevens is de vrijheid van meningsuiting geen vrijbrief om te beledigen of haat te zaaien. Hij weegt het belang van verdachte en het belang van de desbetreffende groep en de samenleving als geheel tegen elkaar af.

Daarnaast is het thema dat het vaakst voorkomt: het verwijzen of vergelijken met de Holocaust. Uitlatingen die woorden bevatten als *'verbranden'*, *'vergassen'*, *'gas'*, *'kampen'* of Joden vergelijken met *'zionisten'* of *'mensen met een slechte inborst'* worden niet geaccepteerd door de rechter. Opvallend is dat vaak Moslims vergeleken worden met Joden en hen hetzelfde wordt toegewenst als wat de Joden is overkomen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ook uitlatingen die de moslingemeenschap, homoseksuelen of negroïde mensen scanderen passen volgens de rechter niet in een democratische rechtsstaat. Uitlatingen die woorden bevatten als *'ratten'*, *'verkrachters'*, *'roetmoppen'* of *'vieze mannetjes en vrouwtjes'* worden door de rechter als haatzaaiend aangemerkt.

Tot slot valt te concluderen dat het toch erg casuïstisch is of er sprake is van belediging of haatzaaiing. De rechter kijkt per geval naar de uitlatingen en de omstandigheden van het geval en weegt hier verschillende aspecten tegen elkaar af.

Hoofdstuk 4: Conclusie

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van de voorgaande deelvragen de centrale vraag van dit onderzoeksrapport beantwoord. De centrale vraag luidt als volgt: *‘Wat kan Cleerdin & Hamer Advocaten haar cliënten adviseren met betrekking tot de strafrechtelijke grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen ex. Artikel 137c en 137d Sr blijkens wet- en regelgeving, literatuur en jurisprudentieonderzoek?’* Op basis van de bevindingen en tussenconclusies kan Cleerdin en Hamer Advocaten het onderstaande aan haar cliënten adviseren met betrekking tot de strafrechtelijke grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen.

4.1. Beantwoording centrale vraag

De vrijheid van meningsuiting is een groot goed in de Nederlandse democratische rechtsstaat. Het is één van de fundamentele vrijheden. Het is een recht dat door de jaren heen is ontwikkeld en zich ook blijft ontwikkelen door de literatuur en de jurisprudentie. Het recht bevat onder andere het recht op artistieke expressie, het recht om vrijelijk je mening te uiten, het recht om te demonstreren en persvrijheid. Vrijheden komen echter niet zonder grenzen en de uitoefening ervan mag de belangen van de medeburger of van de samenleving als geheel niet raken. Dit geldt ook voor de vrijheid van meningsuiting. Het is geen absoluut recht en kan beperkt worden om de rechten of goede naam van anderen te beschermen, de beperking noodzakelijk is in het belang van de nationale veiligheid of ter bescherming van de nationale orde, de volksgezondheid of de goede zeden. Voorts kan het recht beperkt worden als er sprake is van misbruik van recht. Op basis van de literatuur zou de vrijheid van meningsuiting beperkt mogen worden op grond van moraal, aanstoot of schade. De vrijheid van meningsuiting is geen vrijbrief om andere mensen in hun rechten, belangen en vrijheden te schaden.

Uitlatingen die beledigend zijn of haatzaaien worden niet getolereerd binnen de Nederlandse democratische maatschappij. Uitlatingen die verwijzingen maken naar of vergelijken met de Holocaust worden door de rechter vrijwel altijd als beledigend of haatzaaiend aangemerkt. Antisemitistische, Islamofobe en homofobe uitlatingen worden tevens door de rechter als beledigend of haatzaaiend aangemerkt. De context waarin de uitlating is gedaan zou het beledigende karakter van de uitlating weg kunnen nemen tenzij deze onnodig grievend is. Deze context kan een bijdrage aan het maatschappelijke/ publieke debat, een vorm van artistieke expressie of een uiting in de zin van de geloofsovertuiging zijn. Indien hier geen sprake van is en de uitlating onnodig kwetst, beledigt, pijnlijk, krenkend of hatelijk is dan kan een beperking op de vrijheid van meningsuiting noodzakelijk zijn.

De grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen is niet zwart-wit. Het hangt sterk af van de omstandigheden, de omgeving waarin de uitlating is gedaan, de houding van de

verdachte, de feitelijke woorden die zijn gebruikt en of een beperking op de vrijheid van meningsuiting noodzakelijk is in een democratische rechtsstaat. Woorden die op zichzelf beledigend zijn of kunnen haatzaaien, kunnen aanleiding zijn voor de rechter om iets als beledigend of haatzaaiend aan te merken. Voorbeelden hiervan zijn: *'haten'*, *'verachten'*, *'bestrijden'*, *'vermoorden'*, *'verkrachters'*, *'ratten'*, *'roetmoppen'*, *'vieze mannetjes en vrouwtjes'*, *'onttuig'* en *'schorem'*. Echter blijft het een casuïstische kwestie en is de uitleg waarom de desbetreffende uitlatingen zijn gedaan en in welke context met welke bedoelingen erg van belang. Het is daarom van groot belang om een goede verdediging te hebben en goed te motiveren wat de gedachte achter de uitlating is.

Hoofdstuk 5: Aanbevelingen

In het laatste onderdeel van dit onderzoeksrapport zijn de aanbevelingen voor Cleerdin & Hamer Advocaten opgenomen. Het gaat hierbij om advies met betrekking tot de strafrechtelijke grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen ex. artikel 137c en 137d Sr.

De aanbevelingen zijn gericht op het advies dat een advocaat zou kunnen geven aan zijn cliënt, de manier waarop hij/ zij zijn cliënt zou kunnen bijstaan en verdedigen en op welke manier de grens tussen deze botsende rechten nog duidelijker zou kunnen worden.

Aanbevelingen met betrekking tot het advies aan cliënt:

- **Aanbeveling 1:** Informeer cliënt over het casuïstische karakter van dit soort zaken. Dit is erg van belang omdat er uit het verrichte jurisprudentieonderzoek geen exacte rode draad is te vinden met betrekking tot beledigende en haatzaaiende uitlatingen.
- **Aanbeveling 2:** Ga met cliënt in gesprek. De redenen en de gedachte achter de uitlatingen dient duidelijk naar voren te komen en de cliënt zou ook moeten kunnen uitleggen waarom hij de desbetreffende uitlating(en) heeft gedaan en of hij/ zij hiervan eventueel spijt heeft. Aan te bevelen is om hierover met cliënt in gesprek te gaan om zodoende achter de redenen te komen.
- **Aanbeveling 3:** Leg cliënt uit waarom een beperking op zijn vrijheid van meningsuiting gerechtvaardigd zou kunnen zijn. De uitlating of uitlatingen zijn gedaan en hier valt weinig meer aan te doen. Aan de cliënt dient echter wel goed uitgelegd te worden waarom een beperking op zijn recht op vrije meningsuiting gerechtvaardigd zou kunnen zijn. Cliënt zal hoogstwaarschijnlijk zeggen dat het zijn vrijheid van meningsuiting was om de desbetreffende uitlating(en) te doen. Het bespreken van bepaalde woorden en gevolgen voor de groep uit de uitlating(en) kan hierbij helpen.
- **Aanbeveling 4:** Informeer cliënt over het feit dat een beroep op de vrijheid van meningsuiting erg moeilijk is en bijna niet slaagt. De rechter stelt hieraan namelijk strenge eisen en weegt het belang van de cliënt af tegen de belangen, rechten en vrijheden van de desbetreffende groep en de samenleving als geheel.

Aanbevelingen met betrekking tot de bijstand en verdediging van cliënt:

- **Aanbeveling 5:** Pak de grond aan waarop de uitlating volgens de OvJ is gedaan. De uitlating dient immers gedaan te zijn op grond van ras, godsdienst, levensovertuiging, seksuele gerichtheid of handicap. Als de grond wordt aangepakt, kan de uitlating worden ontkracht.

- **Aanbeveling 6:** Voer aan dat cliënt geen opzet had om te beledigen of haat te zaaien. Motiveer dit goed. Het kan namelijk voorkomen dat cliënt de bedoeling had een discussie uit te lokken of zich artistiek wilde uiten. Zijn opzet zou niet gericht zijn op het beledigen van een groep mensen of het haatzaaien.
- **Aanbeveling 7:** Voer aan dat de uitlating niet gedaan is in het openbaar. Indien de uitlating niet gedaan is in het openbaar dan is er niet voldaan aan dit delictsbestanddeel en zou het eventueel voor een andere uitkomst kunnen zorgen.
- **Aanbeveling 8:** Voer aan dat, met betrekking tot belediging ex. artikel 137c Sr, de uitlating is gedaan binnen een bepaalde context. Denk hierbij aan het maatschappelijke debat, de artistieke expressie of in het kader van geloofsovertuiging. Motiveer goed waarom hier sprake van is en cliënt bijvoorbeeld wel een bijdrage levert aan het maatschappelijke debat.
- **Aanbeveling 9:** Voer aan dat, met betrekking tot belediging, er geen sprake is van een onnodig grievende uitlating. Let hier goed op de woorden die cliënt heeft gebruikt in zijn uitlating(en) en beoordeel of deze in het normale taalgebruik beledigend zijn.
- **Aanbeveling 10:** Voer aan dat, met betrekking tot haatzaaien ex. artikel 137d Sr, er in de uitlating geen krachtversterkende elementen aanwezig zijn, dat er geen tweedeling of ongelijke behandeling plaatsvindt of dat de uitlating geen opruiend karakter heeft. Motiveer dit goed. Hiermee kunnen de uitlatingen ontkracht worden.

Aanbevelingen met betrekking tot de verduidelijking van de grens tussen de vrijheid van meningsuiting en discriminatoire uitlatingen:

- **Aanbeveling 11:** Volg de ontwikkelingen in de jurisprudentie en literatuur. De rechter heeft een ruime interpretatiemogelijkheid en het is van belang om in de gaten te houden hoe de rechters oordelen met betrekking tot dit onderwerp.
- **Aanbeveling 12:** Verricht nader onderzoek naar de letterlijke woorden die rechters als beledigend en/ of haatzaaiend aanmerken. Aangezien niet iedereen zich op dezelfde manier uitlaat met dezelfde woorden is het lastig om te achterhalen welke woorden dit zijn. Wellicht dat een nader onderzoek voor nog meer duidelijkheid kan zorgen.

Literatuurlijst

Literatuur

- **Janssen & Nieuwenhuis 2011**

A.L.J. Janssen en A.J. Nieuwenhuis, *Uitingsdelicten*, Kluwer 2011

- **Nieuwenhuis 2015**

A.J. Nieuwenhuis, *Over de grens van de vrijheid van meningsuiting*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2015

- **Kronenberg & De Wilde 2015**

J. Kronenberg en B. de Wilde, *Grondtrekken van het Nederlandse strafrecht*, Deventer: Kluwer 2015

- **Schotman 2015**

E.H. Schotman, *Ethiek en recht in kort bestek*, Boom Juridische Uitgevers 2015

- **Leeuwestein 2016**

Mr. D. Leeuwestein, *Haatzaaien en groepsbelediging*, Celcus juridische uitgeverij oktober 2016

Elektronische bronnen

- T. Rosier, *Vrijheid van meningsuiting en discriminatie in Nederland en Amerika*, Ars Aequi Libri 1997

- Jan Peter Loof, *Discriminatieverboden in Nederland: achtergrond en discussie*, Leiden Universiteit 2003

- Mr. Drs. J.W. Nieuwboer, *Vrijheid van meningsuiting vs. Discriminatieverboden*, Art. 1 25 april 2004

- A.J. Nieuwenhuis, *Tussen grondrechtelijke vrijheid en parlementaire onschendbaarheid: de vrijheid van meningsuiting van de parlementariër*, TVcR januari 2010

- G.J.A.W.E. van de Kreeke, *De spanning tussen de vrijheid van meningsuiting en de strafbaarstelling van discriminerende uitingen*, Tilburg 2010

- De Telegraaf, *Gregorius Nekschot niet vervolgd*, 21 september 2010, geraadpleegd op: 17 maart 2017
http://www.telegraaf.nl/binnenland/20345152/_Gregorius_Nekschot_niet_vervolgd_.html
- Youtube, *Geert Wilders: meer of minder Marokkanen?*, 19 maart 2014 geraadpleegd op: 25 april 2017
<https://www.youtube.com/watch?v=0cYhLHNYgEE>
- NOS, *Ben en Freddy staan voor de rechter om uitspraken Sylvana*, 11 april 2017
<http://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2167775-ben-en-freddy-staan-voor-de-rechter-om-uitspraken-sylvana.html>
- RTLZ, *Weer satire Erdogan verwijderd door Facebook: 'Tegen haatzaaien doen ze niets'*, 18 april 2017
<https://www.rtlz.nl/tech/weer-satire-erdogan-verwijderd-door-facebook-tegen-haatzaaien-doen-ze-niets>
- College voor de rechten van de mens, www.mensenrechten.nl, (zoek op: Wat zijn mensenrechten?)
- College voor de rechten van de mens, www.mensenrechten.nl, (zoek op: Mensenrechten voor u > vrijheid van meningsuiting)
- College voor de rechten van de mens, www.mensenrechten.nl, (zoek op: Publicaties> Monitor discriminatiezaken 2016)
- College voor de rechten van de mens, www.mensenrechten.nl, (zoek op: Mensenrechten voor u > vrijheid van meningsuiting > klik op 'hier' voor juridisch overzicht)
- Nederlandse Grondwet, www.denederlandsegrondwet.nl (zoek op: Versies Grondwet> Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden (1983))
- Nederlandse Grondwet, www.denederlandsegrondwet.nl (zoek op: Versies Grondwet> Huidige Grondwet > Hoofdstuk 1. Grondrechten > Artikel 7 > Toelichting)

- Rijksoverheid, www.rijksoverheid.nl (zoek op: Wettelijk verbod op discriminatie.)

Rapportage internet

- MiND, *Jaarverslag 2015*, 12 januari 2016

Jurisprudentie

Verdeeld per wetsartikel van nieuw naar oud

Artikel 137c Sr

- **Rechtbanken**

Rechtbank Overijssel 17 maart 2017, ECLI:NL:RBOVE:2017:1190

Rechtbank Noord-Holland 22 juli 2016, ECLI:NL:RBNHO:2016:6339

Rechtbank Den Haag 17 september 2015, ECLI:NL:RBDHA:2015:12631

Rechtbank Overijssel 24 december 2014, ECLI:NL:RBOVE:2014:6877

Rechtbank Amsterdam 1 oktober 2009, ECLI:NL:RBAMS:2009:BK1564

- **Gerechtshoven**

Gerechtshof s' -Hertogenbosch, 21 februari 2017, ECLI:NL:GHSHE:2017:615

Gerechtshof Amsterdam 5 oktober 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:5268

Gerechtshof Amsterdam 23 november 2009, ECLI:NL:GHAMS:2009:BK4139

- **Hoge Raad**

Hoge Raad 22 april 2014, ECLI:NL:HR:2014:952

Hoge Raad 26 juni 2012, ECLI:NL:HR:2012:BW9189

Hoge Raad 27 maart 2012, ECLI:NL:HR:2012:BV5623

Hoge Raad 29 november 2011, ECLI:NL:HR:2011:BQ6731

Artikel 137d Sr (soms ook artikel 137c Sr)

- **Rechtbanken**

Rechtbank Noord-Holland 22 juli 2017, ECLI:NL:RBNHO:2016:6340

Rechtbank Overijssel 17 maart 2017, ECLI:NL:RBOVE:2017:1189

Rechtbank Den Haag 26 oktober 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:12789

Rechtbank Den Haag 9 december 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:15014

Rechtbank Midden-Nederland 12 oktober 2016, ECLI:NL:RBMNE:2016:5414

Rechtbank Amsterdam 8 december 2011, ECLI:NL:RBAMS:2011:BU7305

Rechtbank Utrecht 26 april 2010, ECLI:NL:RBUTR:2010:BM8138

Rechtbank Rotterdam 2 februari 2009, ECLI:NL:RBROT:2009:BI1786

- **Gerechtshoven**

Gerechtshof Amsterdam 1 februari 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:296

Gerechtshof Amsterdam 20 juni 2008, ECLI:NL:GHAMS:2008:BD7024

Gerechtshof 's-Hertogenbosch 29 april 2003, ECLI:NL:GHSHE:2003:AF8340

- **Hoge Raad**

Hoge Raad 29 maart 2016, ECLI:NL:HR:2016:511

Hoge Raad 2 februari 2010, ECLI:NL:HR:2010:BK5172

Overige jurisprudentie

- **Rechtbank**

Rechtbank Den Haag 9 december 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:15014

- **Hoge Raad**

Hoge Raad 22 april 2014, ECLI:NL:HR:2014:952

Hoge Raad 29 november 2011, LJN BQ9001

Hoge Raad 10 maart 2009, ECLI:NL:HR:2009:BF0655

Hoge Raad 14 januari 2003, ECLI:NL:PHR:2003:AE7632

Hoge Raad 9 januari 2001, ECLI:NL:PHR:2001:AA9368

Hoge Raad 15 januari 1991, NJ 1991, 668

Hoge Raad 11 maart 1986, NJ 1987, 668

- **Europees Hof voor de Rechten van de Mens**

EHRM 22 oktober 2007, Lindon, Otchakovsky- Laurens and July vs. France application no. 21279/ 02

EHRM 8 juli 1999, Sürek vs. Turkey I application no. 266682/ 95

EHRM 23 april 1992, Castells vs. Spain application no. 11798/ 85 en

EHRM 24 mei 1988, Müller vs. Switzerland application no. 10737/ 84

EHRM 26 april 1979, Sunday Times vs. United Kingdom, application no. 6538/74

EHRM 7 december 1976, Handyside vs. United Kingdom application no. 5493/72

Parlementaire stukken

- Tweede Kamer, vergaderjaar 2014/ 2015, 34 051, nr. 5
- Kamerstukken II 1933/ 34, 237, nr. 3 p. 4L
- Kamerstukken II 1933/ 34, 237, nr. 3 p. 3R. Vgl. nr. 5 p. 12R